

Milena Dragičević Šešić,
Hristina Mikić, Svetlana Jovičić

STRATEŠKA ANALIZA BEOGRADSKOG SISTEMA KULTURE

316.73(497.11)
351.85(497.11)

Skupština grada Beograda je 2006. godine formirala Komisiju za strateško planiranje i započela izradu Strategije razvoja Beograda. Kao partner na ovom projektu, PALGO centar je okupio tim nezavisnih stručnjaka iz oblasti privrede, obrazovanja, saobraćaja, kulture i drugih oblasti, koji su tokom aprila i maja 2006. godine uradili stratešku analizu stanja svih gradskih podsistema i sačinili „Izveštaj o stanju grada Beograda“. Ovaj rad predstavlja deo izveštaja koji se odnosi na analizu gradskog sistema kulture. Data je ocena tekućeg modela kulturne politike (administracije, ciljeva i prioriteta gradske kulturne politike), i analizirani su svi aspekti sistema kulture - tendencije i sistem finansiranja kulture; obim realizovanih programa, posećenost i razvoj publike; kadrovska struktura zaposlenih u sektoru kulture; položaj samostalnih umetnika; kulturna infrastruktura grada Beograda (javni, privatni i civilni sektor); međunarodna saradnja; profesionalno i umetničko obrazovanje i amaterizam. Na osnovu zaključaka o snagama, potencijalima i problemima kulturnog sektora, na kraju su date preporuke za dalju demokratizaciju kulturne politike Beograda.

Ključni pojmovi:

strateško planiranje, gradski sistem kulture, strateška analiza, Beograd, kulturna politika.

1. Periodizacija kulturne politike grada Beograda

U istoriji kulturne politike grada Beograda (od kraja Drugog svetskog rata) mogu se uočiti sledeći periodi: 1) **agitprop period** koji je trajao do 1953. i negativno obeležio kulturni život Beograda. Tada su poništena iskustva i institucije građanske kulture Beograda (suđenja, pa i smrtne presude glumcima),

a rukovođenje institucijama poveravano je proverenom partijskom kadru. Ujedno, u ovom periodu su formirane ustanove kulture koje će kasnije postati „gradske” u punom smislu te reči (npr. Jugoslovensko dramsko pozorište); 2) **period izgradnje novih institucija (1953-1960)** bio je obeležen izgradnjom adekvatnih granskih podsistema (u pojedinim delatnostima su stvorene i zajednice), a Beograd je dobio Kulturni centar Beograda, kao ustanovu koja je trebalo da parira međunarodnim kulturnim centrima (npr. Američkoj čitaonici); 3) u **periodu otvaranja prema svetu (1960-1974)** razvijana je beogradska kosmopolitska kultura (strategijom internacionalizacije). Stvorene su prve međunarodne manifestacije poput BITEF-a, FEST-a i sl, osnovani su časopisi i biblioteke, a počinje da deluje i Zavod za proučavanje kulturnog razvitka; 4) **period samoupravnih interesnih zajednica kulture (1974-1985)** označava vreme nove „ideologizacije” kulturne politike (X kongres SK: „kultura rada”). Ovo je bio period relativno slobodne uspostave sistema i građenja instrumenata kulturne politike, ali i period represije (npr. knjiga *Kongres kulturne akcije* biva sklonjena sa bibliotečkih polica); 5) **period liberalne kulturne politike (1981-1992)** i oživljavanja nacionalizma u kulturi (strategija privatizacije). U skladu sa Zakonom o privremenim i trajnim radnim zajednicama umetnika, formirano je mnoštvo zajednica koje su praktično delovale kao prethodnica i privatnom (preduzetničkom) i civilnom sektoru. Otvarane su prve privatne galerije (AZ, Atrijum), antikvarnice, kafici i sl. Istovremeno, u beogradskim ustanovama kulture se fotokopirao Memorandum, a najčitanije knjige bile su, *Roman o Milutinu* i Draškovićeva preispitivanja prošlosti; 6) **etatizacija kulture tokom 1990-ih** zaslužuje da bude više istražena i objašnjena, jer izveštaji Ministarstva kulture i Skupštine grada ne nude jasnu sliku.¹ Izveštaji Ministarstva kulture daju podatke o finansiranim aktivnostima, podvlače određene probleme, ali naravno da ne prikazuju procese odlučivanja, a još manje dotiču javnu kritiku, posebno ne onu koja je tada mogla da se pojavi samo u nezavisnim medijima. Izveštaji Gradskog fonda za finansiranje kulture iz 1990. i kasnije iz 1996. pokazuju da su se gradske vlasti uglavnom bavile „sprovedenjem kulturne politike”, te da su u situaciji smanjenog budžeta obustavile investicionu izgradnju u kulturi, kao i plaćanje doprinosa samostalnim umetnicima. U ovom periodu kulturna politika nije imala definisan koncept i prioritete – od odnosa grada prema ustanovama na opštinskom ili republičkom nivou, do nedostataka ugovora o programima i finansijskim planovima ustanova kulture, nekompetentnih upravljačkih tela i sl. Sa dolaskom demokratske gradske vlasti 1997. godine, novi Sekretarijat za kulturu je uočio niz problema i nedoslednosti i započeo rad na reformi javne

1 U knjizi *Index smena i zabrana* analizirana su smenjivanja upravnika ustanova kulture u Beogradu i efekti toga na kulturnu praksu (vidljiviji su kada su u pitanju republičke ustanove kulture, jer su u njima nekvalifikovani „komesarski” direktori radili sve do 2000, dok su novi direktori u gradskim ustanovama kulture, zahvaljujući promeni vlasti na gradskom nivou aprila 1997, odmah počeli da transformišu zastareo i uništen kulturni sistem).

uprave u kulturi na nivou grada. Formirani su novi upravni odbori svih ustanova i manifestacija čiji je osnivač grad. Reformisan je model upravljanja kulturom na nivou grada, povećan stepen zahteva stručnosti i odgovornosti, kako od javne uprave prema sebi samoj, tako i prema svim institucijama u sistemu.

2. Ocena tekućeg modela kulturne politike

Na oblikovanje funkcionalnih granskih i prostornih (toposocioloških) sistema kulture, najviše utiču istorijski činioci i društveno-političke okolnosti. Kako je u prethodnom periodu najveću odgovornost za razvoj sistema kulture imao javni sektor, osnovno pitanje kulturnog razvoja bilo je pitanje *demokratičnosti kulturne politike grada Beograda*, koja se sagledava podjednako u *modelu kulturne politike* (mehanizmi odlučivanja, raznovrsnost instrumenata, javni dijalog tj. uspostavljanje konsenzusa o najznačajnijim strateškim pitanjima), kao i u njegovoj *transparentnosti*. Iako nije garancija, demokratičnost modela je osnovna pretpostavka kvaliteta kulturne politike. Dosadašnja svetska iskustva su pokazala da je demokratičnost modela jedna od osnovnih pretpostavki kvaliteta kulturne politike. Naime, „autorskih” kulturnih politika je do sada bilo veoma malo (Malro, Žak Lang), dok uspešnih državnih modela (etatističkih i autoritarnih) nema.

U Beogradu postoji konsenzus stručne javnosti oko toga da kulturnu politiku treba da kreiraju najkompetentniji ljudi (rukovodeći kadrovi ustanova kulture i nezavisni stručnjaci), dok javne ustanove kulture treba da sprovode politiku, uz kontrolu gradskih vlasti.² Takav koncept „mandarinskog“ upravljanja (idealizuje „nezavisno” ekspertsko mišljenje, koje je često u realnosti adaptirano zahtevima i ideologiji vlasti) se zasniva na svesti o „prosvetiteljskom” i emancipatorskom karakteru kulture. Takvo shvatanje zahteva da kultura stimuliše eksperiment i inovaciju, ali i da vodi računa o negovanju tradicije. Istovremeno, takav stav dovodi u pitanje moć političkih partija kojima je izborima dodeljen mandat da upravljaju državom, jer naglašava da one često nisu (nemaju kompetentan kadar), te da se u procesu upravljanja moraju oslanjati na paradržavne, više ili manje, nezavisne organe i organizacije, sastavljene od stručnjaka.

U demokratskom svetu „političko-partijsko” upravljanje je u velikoj meri oslonjeno na stabilnu vanpartijsku i ekspertnu državnu upravu ili na paradržavne organe (na koje vlast utiče u momentu izbora članova), koji imaju pravo samostalnog odlučivanja u domenu svog rada. Različiti modeli umetničkih saveta kreću se od „delegata partija” u proporcionalnom odnosu prema njihovoj zastupljenosti u

2 Istraživanje obavljeno u Zavodu za produčavanje kulturnog razvitka, Beograd, 2002-2003.

parlamentu ili lokalnim organima vlasti (finski model), do nezavisnih stručnjaka, koje biraju nezavisne komisije na osnovu javnog konkursa (britanski model). Dakle, u domenu kulturne politike treba naći odnos tj. meru između moći političke, izabrane vlasti (partija), administracije (čiju moć garantuje njena nesmenjivost, bliskost vlastima, no pre svega stručnost) i intelektualnih i umetničkih elita koje su uspele da obezbede veliki ugled pa onda i adekvatan stepen autonomije u kulturnom domenu tako da je upravljanje javnim sektorom kulture prepušteno njihovoj ekspertizi (na primer, autonomija direktora beogradskih pozorišta).

Iako se nedostaci „demokratskih” modela kulturne politike u zapadnoj Evropi već doživljavaju kao drugačiji vid birokratizacije kulture, u pomenutom istraživanju u Beogradu generalno opredeljenje svih ispitanika bilo je da odlučivanje o strategiji, programima i projektima treba da bude u rukama stručnih, kompetentnih tela, a ne obrazovane birokratije ili samog ministra ili gradskog sekretara za kulturu. To mišljenje je neposredan proizvod voluntarističkih i netransparentnih sistema odlučivanja, koji su obeležili devedesete godine prošlog veka u Srbiji. Većina aktera imala je o gradskoj kulturnoj politici veoma pozitivno mišljenje (izuzetak čine predstavnici opština koji se u ovoj preraspodeli nadležnosti i sredstava osećaju potcenjenim i isključenim), dok su kritike koje se tiču procesa odlučivanja i transparentnosti uglavnom vezivane za Ministarstvo kulture.

Osnovni problem u delegiranju odgovornosti vidi se u nerazrešenoj strukturi raspodele nadležnosti po vertikali (hijerarhiji). U izvesnoj meri su jasne nadležnosti republičkih i gradskih vlasti, ali je nejasno da li, i u kojoj meri, Ministarstvo inostranih poslova (a sada i Ministarstvo za dijasporu) treba da bude upoznato sa kulturnom politikom države Srbije (ranije i Crne Gore) i da li ono može da delegira određene funkcije međunarodne saradnje na ministarstva kulture i sl.? Istovremeno, gradske opštine u Beogradu se osećaju zanemarenim i potisnutim, jer su im oduzete gotovo sve kulturno-političke funkcije, a nema ni mehanizama preko kojih bi one mogle da ostvaruju svoj uticaj na gradske organe vlasti. Zbog toga je čak i razgovor unutar fokus-grupe predstavnika svih opština Beograda, doživljen kao veliki pomak u demokratizaciji kulturne politike.

Iako Sekretarijat za kulturu sporadično saraduje sa Ministarstvom kulture Republike Srbije, uglavnom po pitanju finansiranja programa međunarodnih manifestacija i investicionih planova, ne postoje precizni tripartitni (ili četvoropartitni) ugovori između Ministarstva, grada/opštine i institucije, kojima bi se u dužem periodu uspostavili odnosi koji bi dali stabilnost i mogućnost dugoročnog planiranja i razvoja određene institucije (manifestacije). Veoma je važno da znamo da je u Evropi ovaj period „ugovaranja” međusobnih obaveza između javnih vlasti i ustanove kulture od tri do pet godina. Čini se da bi i kod

nas, kao i u Holandiji, najbolji bio četvorogodišnji ugovor, u kome bi bilo mesta i za evaluaciju i za planiranje rada i razvoja. Ukoliko se takva procedura ne uspostavi na nivou države, mogla bi se uspostaviti na nivou grada, koji i inače sa mnogo više fleksibilnosti uvodi nove mehanizme kulturne politike³.

Gradski sekretarijat za kulturu smatra da se intersektorska saradnja odnosi na zajedničko sufinansiranje određene manifestacije (saradnja sa sekretarijatima za obrazovanje, turizam, privredu, urbanizam, saobraćaj npr.), što se i radi, ali se zato teško otvaraju pitanja stvaranja intersektorskih projekata i „komiteta”, u koje bi se prelila pitanja od zajedničkog interesa. Može se smatrati da takvi projekti i tela nisu prioritet, jer bi to podraumevalo i da sekretarijati na njih prenosu moć odlučivanja (nužni konsenzusi, kompromisi i sl.). Takođe, izostaje planirana i sistemski ugovorena saradnja sa privatnim sektorom, bilo u pogledu stimulisanja sponzorisanja u kulturi, stvaranja privatno-javnih partnerstava (između ustanova kulture i privatnih kompanija) ili zajedničkih investicija u izgradnju kulturne infrastrukture.

U suštini, grad i ne može da demokratizuje kulturnu politiku, sve dok ne dođe do radikalne promene zakonske osnove u domenu kulture (pripremljen je, ali nije ni ušao u proceduru, Zakon o javnom interesu u domenu kulture koji precizno predviđa procese demokratizacije, od Veća za kulturu do načina izbora organa upravljanja. Trenutno, u domenu kulture važi dvanaest zakona, koji su svi doneti s početka devedesetih, a pojedini važni zakoni su čak i iz pređašnjeg perioda (npr. Zakon o zadužbinama, fondacijama i fondovima).⁴

Ipak, kulturna politika Beograda na nivou Srbije predstavlja mali „eksperiment” u kojem se imitira uvođenje *arm's length* modela kroz sledeće mehanizme odlučivanja: javni konkurs, komisije za pojedine delatnosti, komisije za nagrade. Važno je primetiti i to da prilikom imenovanja upravnika i članova upravnih odbora nema javnih konkursa, te da nisu definisane nadležnosti upravnih odbora i uprave ustanove (što je u paradržavnom modelu od izuzetne važnosti, naročito

3 Zakon ne zabranjuje četvorogodišnje planiranje, pa čak iako se na prvi pogled, zbog godišnjeg planiranja budžeta ovo čini spornim – moguće je jer se planiraju prioriteta i strateška rešenja, programski razvoj, investicije – i to svakako ne u celini mogućih budžeta već u velikom procentu.

4 Zakon o delatnostima od opšteg interesa u oblasti kulture („Službeni glasnik RS”, broj 49/92); Zakon o kulturnim dobrima („Službeni glasnik RS”, broj 71/94); Zakon o bibliotečkoj delatnosti („Službeni glasnik RS”, broj 34/94); Zakon o zadužbinama, fondacijama i fondovima („Službeni glasnik CPC”, broj 59/89); Zakon o obnovi kulturno-istorijskog nasleđa i podsticanju razvoja Sremskih Karlovaca („Službeni glasnik RS”, br. 37/91, 53/93, 67/93 i 48/94); Zakon o osnivanju Muzeja žrtava genocida („Službeni glasnik RS”, br. 49/92, 53/93, 67/93 i 48/94); Zakon o Matici Srpskoj („Službeni glasnik RS”, broj 49/92); Zakon o osnivanju Muzeja u Prištini; Zakon o kinematografiji („Službeni glasnik RS”, br. 46/91, 53/93, 56/93, 67/93, 47/94 i 48/94); Zakon o samostalnom obavljanju umetničke ili druge delatnosti u oblasti kulture („Službeni glasnik RS”, br. 39/93 i 42/98); Zakon o izdavanju publikacija („Službeni glasnik RS”, br. 37/91, 53/93, 67/93 i 48/94) i Zakon o Srpskoj književnoj zadruzi („Službeni glasnik RS”, broj 20/97).

kod smena direktora i sl.). Nedostaju i šire javne debate o prioritetima kulturne politike (uz učešće vlasti).

Može se pozitivno oceniti nastojanje gradskih vlasti od 2001. za demokratizacijom kulturne politike, uključivanjem širokog kruga stručnjaka. Po prvi put u upravne odbore uključeni su i novinari kulturnih rubrika, što je vredan pokušaj vezivanja medijske i kulturne scene. Doneti su i kriterijumi (tokom 2001. godine) raspodele sredstava u svim oblastima kulture, no još uvek nisu napravljeni kriterijumi stimulisanja kvaliteta. Ipak, promenjeni su odnosi i odgovornosti u ustanovama kulture, u kojima je akcenat stavljen na rad, odlučivanje i odgovornost za kvalitet (a ne više na broj i puku realizaciju programskih aktivnosti). Stvoreni su i uslovi finansijske stabilnosti, makar za jednogodišnji planski period, ali su uvedene i neke korisne ali nepopularne mere – npr. restrikcija isplaćivanja penzionih i zdravstvenih doprinosa za umetnike koji plaćaju porez ili one koji žive u inostranstvu itd. Od proleća 2005. godine, to jest od nove promene vlasti u Beogradu – ovi mehanizmi su unekoliko promenjeni. Došlo je do ponovne „partizacije” upravnih odbora u skladu sa koalicijom koja postoji na gradskom nivou (DS, DSS i G 17+), tako da struktura članova komisija i upravnih odbora u potpunosti reflektuje interese ove tri stranke, što često usporava procese definisanja i sprovođenja razvojne kulturne politike.

3. Kulturna administracija, nadležnosti i donošenje odluka

Gradski sekretarijat za kulturu je deo gradske uprave koju čine drugi sekretarijati (ukupno 14), stručne službe i posebne organizacije. Sekretarijat za kulturu je nadležan za poslove zaštite značajnih kulturnih dobara i dobara koja uživaju prethodnu zaštitu, muzejsko-arhivske delatnosti, bibliotekarstva i prevodilaštva, umetničkog stvaralaštva, kulturno-obrazovne delatnosti, kulturno-umetničkog amaterizma; zatim za poslove koji se odnose na obezbeđivanje uslova za rad ustanova kulture i samostalnih umetnika, manifestacija u oblasti kulture, međunarodne saradnje, ostvarivanja programa od značaja za grad, investicija i investicionog održavanja objekata kulture i nadzora nad radom ustanova kulture čiji je osnivač grad. Takođe, za potrebe Skupštine grada, sekretarijat za kulturu obavlja poslove podizanja i održavanja spomenika i spomen obeležja, određivanja naziva trgova i ulica, dodele Nagrade grada Beograda u oblasti umetnosti i realizacije pojedinačnih programskih projekata u oblasti kulture (nabavka publikacija, mladi muzički i likovni talenti, produkcija dokumentarnog i kratkometražnog filma).

Strukturu zaposlenih u sekretarijatu čine 3 izbornika (sekretar, zamenik i pomoćnik sekretara) i 19 zaposlenih u sedam odeljenja (bibliotekarstvo i prevodilašvo, kulturno-obrazovna delatnost, zaštita kulturnih dobara, muzička delatnost, pozorišna delatnost, likovna i primenjenu delatnost i filmska delatnost). Pored pomenutih odeljenja, kao posebne delatnosti izdvajaju se manifestacije, međunarodna saradnja i razmena, nove inicijative i pojedinačni projekti. To znači da iskustva iz radne prakse prevazilaze postojeću strukturu, te da je neophodno da dođe do jasne podele između osnovnih i intersektorskih oblasti (npr. međunarodna saradnja). Ove nove kategorije trebalo bi da postoje, ali kao programsko-političke (dogovor o strategiji i koncepciji), te evaluativne (analiza i evaluacija rezultata), jer se upravo putem njih vodi gradska kulturna politika, i u tom domenu može da ostvari znatno veće uticaje nego kad je u pitanju npr. scensko-muzička delatnost, gde gradski sekretarijat samo konstatuje šta je repertoar koji predlaže umetnički direktor, upravnik i upravni odbor nekog pozorišta.

Posebno su istaknute i kategorije: socijalno osiguranje samostalnih umetnika i investicije, tekuće održavanje i nabavka sredstava za rad i opreme, koje se takođe odnose na sve grane umetnosti i područja, ali predstavljaju i iskaz određene kulturne politike i njenog stava. Sama činjenica da su investicije na ovaj način izdvojene, pokazuje da se radi o strateškom prioritetu kulturne politike grada Beograda.

U cilju efikasnijeg rešavanja pitanja iz svoje nadležnosti, Skupština grada osniva stalna radna tela – savete i komisije. Uloga komisija je da razmatraju aktuelna pitanja koja su vezana za nadležnosti i rad Skupštine, dok se saveti, po pravilu, bave strateškim razvojem određenih oblasti.⁵ Članove radnih tela predlažu odborničke grupe, srazmerno broju odbornika koje imaju u Skupštini. Postoji 13 saveta, uključujući i Savet za kulturu.⁶ Kako članovi Saveta za kulturu, birani iz redova skupštinskih odbornika (princip političke pripadnosti), nisu dovoljno kompetentni za složena i delikatna pitanja u oblasti kulture, ovaj savet postoji samo formalno i ne radi na suštinskim rešenjima i potrebama gradskog sistema kulture. Ključno telo koje se bavi ovim pitanjima je Komisija za kulturu. Komisija je osnovana na inicijativu sekretara za kulturu, a njen rad je odobrio gradonačelnik.⁷ Komisija je osnovana 1. marta 2005. godine, kao stručno radno telo gradonačelnika (prema Statutu grada Beograda, član 48. tačka 9). Nadležnosti Komisije za kulturu, čiji su članovi ugledne ličnosti iz oblasti kulture i umetnosti, podeljene su na osam oblasti: zaštita kulturnih dobara, bibliotekarstvo (i prevodilašvo), kulturno-obrazovne delatnosti, muzička delatnost, pozorišna delatnost, likovna delatnost,

5 Član 28, tačka 9, *Poslovnik Skupštine grada Beograda*.

6 Član 41, *Poslovnik Skupštine grada Beograda*.

7 Rešenje o obrazovanju Komisije u oblasti kulture, *Službeni list grada Beograda*, br. 14/04 i br. 30/04.

filmska umetnost i međunarodna saradnja u oblasti kulture. Osnovna uloga Komisije je da procenjuje kvalitet prijava pristiglih putem javnog Konkursa za finansiranje programa i projekata iz oblasti kulture. Konkurs se raspisuje jednom godišnje, a evaluaciju i selekciju projekata obavljaju članovi Komisije u saradnji sa stručnim saradnicima iz sekretarijata. Na osnovu takve selekcije Sekretarijat za kulturu pravi predlog godišnjeg plana kulturnih programa. Primena ovog plana zavisi od raspoloživih finansijskih sredstava za kulturu u ukupnom gradskom budžetu za određenu godinu. U oblasti kulture, korisnici sredstava iz gradskog budžeta dužni su da na zahtev Gradske uprave, a najmanje jedanput godišnje, podnose izveštaj o svom radu i ostvarivanju programa ili dela programa. Grad vrši nadzor nad namenskim korišćenjem sredstava korisnika budžeta, ali istinske evaluacije rezultata zapravo nema.

Skupština grada ima i pet posebnih komisija, uključujući i Komisiju za spomenike i nazive ulica i trgova. Sekretarijat za kulturu koordinira rad ove Komisije, koja obavlja poslove utvrđene propisom Skupštine o postavljanju spomenika na javnim površinama i određivanju naziva ulica i trgova.

Za potrebe realizacije određenih ciljeva kulturne politike: nabavke publikacija za biblioteke čiji je osnivač grad Beograd; dodele stipendija mladim muzičkim talentima; i mladim likovnim talentima; stimulacije za proizvodnju dokumentarnog i kratkometražnog filma; otkupe umetničkih dela; stimulacije za kapitalna izdavačka dela u oblasti umetnosti, društvenih i humanističkih nauka i dodele Nagrade grada Beograda (u okviru manifestacije „Dani Beograda”), Skupština grada Beograda imenovala je odgovarajuće stručne komisije pri Sekretarijatu za kulturu.

4. Ciljevi, prioriteti i mere kulturne politike

Kulturna politika Beograda pokriva klasično definisano područje kulture – prepoznato pre svega kao polje stvaralaštva, zaštite baštine i prikazivanja (difuzije). Tako nedostaju bitna polja savremenih kulturnih politika: inkluzivnost (participacija i razvoj publike), umetničko obrazovanje itd. Iako su programi i izveštaji podeljeni po granama umetnosti, postoje i transverzalna područja koja bi trebalo da obuhvataju sve grane (manifestacije, međunarodna saradnja, nove inicijative, amaterizam). Zato ne samo što klasifikacija nije metodološki odgovarajuća, nego to praktično znači da se i u području analize i odlučivanja oblasti ne vode celovito ni po jednom kriterijumu. Tako, recimo, članovi Komisije za kulturu zaduženi za međunarodnu saradnju ne mogu da se bave najznačajnijim međunarodnim manifestacijama, kao što ni ostali članovi Komisije ne dobijaju

moгуćnost da utiĉu na manje programe meĊunarodne saradnje u njihovom domenu.

Od 2001. godine jasno i precizno mogu da se prate ciljevi kulturne politike, navedeni kako eksplicitno u programima, tako i implicitno, sagledani u analizi podrĉanih i finansiranih aktivnosti posebno nevladinog sektora (tu je moĊućnost izbora veća nego kad je u pitanju repertoar ili izloĉbena politika gradskih ustanova kulture). Ti ciljevi su:

1. reorganizacija mreĉe ustanova kulture (osnivanje novih ustanova i organizacija, repozicioniranje),
2. infrastrukturni razvoj – investicije,
3. razvoj procedura odlučivanja (novi instrumenti, otkup dela vizuelne umetnosti, konkursi, standardizacija, utvrĊivanje „cenovnika” programa i sl.),
4. širenje podruĉja delovanja (otvaranje ka privatnom i nevladinom sektoru, kinematografiji, deĉjem stvaralaštvu i kulturi za decu i sl.) i
5. razvoj meĊunarodne kulturne saradnje.

Osnovna strateška rešenja su sagledana pre svega kroz politiku finansiranja, o ĉemu će kasnije biti više reći, dok neke druge moĊuće strategije: intersektorskog povezivanja, partnerstva u realizaciji programa (sa privatnim sektorom ili gradskim opštinama), lobiranja (npr. prema Ministarstvu) nisu korišćene. TakoĊe, potencijali koje su nudili politički, sportski i drugi dogaĊaji a još više i meĊudržavni ugovori (Pakt za stabilnost, CEI, Crnomorska inicijativa npr.), univerzitetski kapacitet Beograda pa ĉak i sami ugovori grada Beograda (gradovi i opštine pobratimi) uključeni su samo reaktivno u programe (na njihovu inicijativu), a nisu bili deo proaktivnog plana.

Kontroverzna pitanja kulturne politike (implicitne politike):

- „Politika sećanja“ (kao deo politike identiteta⁸) u kulturnoj politici grada vidljiva je u :
- novoj politici umetnosti u javnom prostoru (politika predstavljanja u okviru festivala i proslava),
- politici imenovanja ulica i trgova,
- politici predstavljanja istorije (muzealizacija istorijskih dogaĊaja i/ili perioda) i odgovarajuće izloĉbene postavke.

„Umetnost u javnom prostoru“ ima mnogostruku, ponekad i kontroverznu ulogu: da revalorizuje prostor grada (vрати smisao pojedinim kvartovima), zabavi

8 Od devedesetih do danas nije bilo strategije u oblikovanju kulturnog identiteta grada – „taktike” su se spontano koristile, u skladu sa ideologijama i vizijama onih koji su vodili sektor kulture u gradskoj upravi.

građanstvo, ali i uznemiri, provocira, podstakne sećanje na traumatične događaje naše nedavne istorije. Istovremeno, ona može da se koristi i u najtradicionalnijem smislu: za građenje rituala i događaja koji su u službi politike identiteta (predstave, spektakli, obično istorijskog karaktera i sl.).

Od 1997. godine privremeno se prekida sa politikom „zaborava” i politikom zatvaranja kulture u institucije, vođenom tokom devedesetih, kada su procesi programiranja poput izgradnje festivalskih koncepcija („pravoslavni duhovno bliski narodi”) ili preimenovanja ulica, imali haotičan karakter, nominalno nacionalistički ali istinski neutemeljen ni u istoriji ni u tradiciji. Beograd postepeno gubi svoj kosmopolitski, urbani karakter.

Stoga je BELEF festival sa sloganom „Povratak gradu” nastojao da vrati duh urbanog, otvorenog Beograda, grada u relaciji sa svojim susedima, kao što su se i druge gradske ustanove kulture otvorile za programe i tekstove iz okruženja i sveta, za tekstove kojima se preispituju ključni društveni problemi. Izložbe poput „De valigie” ili projekti Dah teatra, Centra za kulturnu dekontaminaciju, nastoje da uspostave lične relacije umetnika sa neposrednom prošlošću uz kontekstualizaciju u savremenim evropskim okvirima. Ipak, promena vlasti unutar Beograda, do koje dolazi već s jeseni 1997, usporava ove procese ali ih ne zaustavlja (jer na čelu institucija uglavnom ostaju novoimenovane uprave). Ipak, u neposrednoj gradskoj politici vide se promene prioriteta – posebno u politici sećanja. Metafora i realna slika ovog perioda kulturne politike je izgradnja spomenika Nikoli Pašiću, kao istorijska glorifikacija državnika u potpuno nesavremenom vizuelnom iskazu i na trgu koji se svojim značenjem, karakterom, a i vremenom nastanka – nikako nije mogao vezivati za Pašića i njegovo vreme (ispred Doma sindikata, preko puta zgrade „Borbe” i Muzeja revolucije, dijagonalno u odnosu na Skupštinu Jugoslavije).

Primeri za ovakav oblik instrumentalizacije umetnosti u ovom periodu ima dosta, ali kako ima i potpuno suprotnih primera neposredno kreiranih od ustanova kulture grada, očigledno je u pitanju nekoherentna politika sećanja grada – i tada a i danas na pozicijama moći i odlučivanja u gradu nalaze se ljudi različitih političkih i ideoloških opcija, bilo da su u javnom ili u civilnom sektoru – a da otvorene debate i diskusije (osim u smislu skandala kao povodom izbora vizuelnog identiteta za proslavu 200 godina moderne srpske države) faktički nije ni bilo.

Od 2001. godine, paradigmatična su nastojanja Arhiva grada da se konzistentnom politikom sećanja na traumatične događaje oživi uspomena na Beograd kulturnog diverziteta, bilo da je u pitanju izmaštani a neostvareni, ili „uništeni” Beograd.

S druge strane, politika koja se vodi delovanjem Komisije za spomenike i nazive trgova i ulica, znatno je konzervativnija i rigidnija, zanemarujući uglavnom samo jedan period prošlosti (socijalistički).

Ovaj dualitet na najbolji način odslikavaju praznik grada Beograda „Dani Beograda 16-19. april” i politika nagrađivanja, s jedne, a Odbori za podizanje spomenika žrtvama rata i braniocima otadžbine kao i Savet za kulturu grada Beograda, s druge strane. U žiriju i među nagrađenima nalaze se pretežno oni koji svojim radom na najdublji i suštinski način nastoje da društvo okrenu budućnosti, savremenosti i Evropi, ali i suočavanju sa prošlošću, dok se u Savetu za kulturu i pomenutim odborima članovi prepoznaju po pretežno konzervativnim vrednostima.

Politika međunarodne kulturne saradnje takođe izaziva pažnju u kulturno-političkoj debati, jer je i ona više opredeljena rutinom nego novim razmišljanjima i konceptima. Naravno, u debati se vodi polemika o prioritetnom mestu Beograda, tj. pažnji koju treba da ukazuje pojedinim „teritorijama” tako što se ističe da:

- Beograd zauzima važno mesto u kulturi južnoslovenskih naroda,
- Beograd treba da teži zauzimanju ključne pozicije u balkanskoj saradnji,
- Beograd mora da bude otvoren slovenskim narodima i kulturama,
- Beograd mora da bude otvoren ka evropskom stvaralaštvu,
- Beograd mora da upozna svoju javnost i sa diverzitetom svetskih kultura.

Naravno, kako su tokom devedesetih postojale i potpuno druge opcije i fokusi, usmereni pre svega na zemlje sa kojima je saradnja bila moguća (Rusija, Kina), ali i na zemlje sa kojima se moglo identifikovati (zemlje pod embargom: Kuba, Belorusija, Vijetnam, Severna Koreja i dr.), te „duhovno bliske” pravoslavne zemlje (Jermenija, Gruzija i dr.), to se nikada nije izvršila ni javna evaluacija rezultata takvog oblika prinudno-dobrovoljnog zatvaranja horizonata, ali ni debata koja bi postavila jasno pitanje da li je prioritet Balkan ili ex-jugoslovenski prostor, u kojoj meri je opšte opredeljenje društva za ulazak u Evropu na neki način obavezujuće i za adekvatno učešće grada Beograda i njegovih ustanova u evropskim projektima i mrežama itd. Često se dešava da veliki deo budžeta namenjen međunarodnoj kulturnoj saradnji ode za pozorišna i horska gostovanja u Kolumbiji, Meksiku, Venecueli ili Kini, Koreji, Indiji, uprkos diskursu „evropeizacije”. No, i u tom evropskom diskursu nema savremenih tema „prekogranične saradnje” u regionu Balkana, interkulturnih projekata itd.

Mere i instrumenti kulturne politike grada Beograda su:

- konkursi za finansiranje programa i projekata iz oblasti kulture;
- finansijska stimulacija (konkurs) za (post)produkciju dugometražnog igranog, dokumentarnog, kratkog igranog, animiranog i eksperimentalnog filma;
- otkup umetničkih dela (popunjavanje zbirki muzejskih ustanova delima savremene produkcije i stimulacija rada umetnika);
- otkup knjiga (publikacija) za biblioteke;
- stipendije za mlade talente (muzičke i likovne);
- stimulacija kapitalnih izdavačkih dela u oblasti umetnosti, društvenih i humanističkih nauka;
- finansijska stimulacija izvođenja novih domaćih tekstova;
- premije za odigranu 50. i 100. predstavu u beogradskim pozorištima čiji je osnivač Grad;
- nadoknade galerijama po programu (za samostalne, sekcijske, autorske i dr. izložbe);
- uređenje problematike socijalnog osiguranja samostalnih umetnika;
- investicije;
- Centar za muzejsku didaktiku – edukacija mlade muzejske publike;
- nagrađivanje: Nagrada grada Beograda (u okviru manifestacije „Dani Beograda”) u sledećim oblastima – književnost i prevodno stvaralaštvo; pozorišno stvaralaštvo; film i RTV stvaralaštvo; likovno, primenjeno stvaralaštvo, vizuelni i prošireni mediji; muzičko i muzičko-scensko stvaralaštvo. Takođe, Sekretarijat za kulturu sufinansira i druge nagrade u oblasti scenskog stvaralaštva (npr. nagrada „Dobričin prsten”, „Mata Milošević” itd.).

5. Osnovne tendencije i sistem finansiranja kulture

Finansiranje kulture je jedan od najznačajnijih aspekata kulturne politike, s obzirom na to da alokacija finansijskih sredstava pruža obilje mogućnosti za vršenje najrazličitijih uticaja na pravce, oblike i tempo kulturnog razvoja.

Sistem gradskog finansiranja kulture, tradicionalno je zasnovan na klasičnom modelu budžetske koncentracije, distribucije i alokacije resursa. U njemu nisu zastupljeni savremeni instrumenti preraspodele (npr. fondovi), a još manje princip afektuacije određenih javnih prihoda. Stoga se sa izvesnom sigurnošću može reći da princip decentralizacije određenih nadležnosti u kulturi, kao i uloga koju grad Beograd ima u kulturnom životu Republike, nisu praćeni odgovarajućim instrumentima u sistemu javnih finansija. Naime, u modernim

fiskalnim sistemima poslednjih godina uočljiva je tendencija jačanja uloge destiniranih javnih prihoda (naročito u sistemu finansiranja kulture – prihodi od lutrije, princip destiniranosti „1%“, samodoprinosi za kulturu i sl.), te je ova uloga utoliko izraženija ukoliko je prisutan veći stepen decentralizacije nadležnosti sa viših na niže nivoe političko- teritorijalnih jedinica, ali i u zavisnosti od uloge koju određeni grad ima u kulturnom životu zemlje.

Učešće javnih rashoda za kulturu u periodu 2000-2005. godine, osim izrazitog skoka tokom 2002. godine (što je jednim delom rezultat rastućih investicija i troškova investicionog održavanja), pokazuje blagu tendenciju rasta do 2004. godine, a zatim blagi pad. U vezi s tim, može se uočiti da do 2003. godine rast javnih rashoda za kulturu premašuje rast ukupnih javnih rashoda, dok je od 2004. godine uočljiv sporiji rast javnih rashoda za kulturu (tabela 1).

Tabela 1: Javni rashodi za kulturu grada Beograda u periodu 2000-2005. godine, u hiljadama

Opis	2000.		2001.		2002.		2003.		2004.		2005.	
	CSD	\$	CSD	\$	CSD	\$	CSD	\$	CSD	\$	CSD	\$
A.Ukupni javni rashodi	3387914	76650	11001498	215715	19470633	293118	28241438	478042	32603804	562717	39742792	550302
B.Javni rashodi za kulturu	162249	3671	546496	10715	1483709	22336	1889501	31983	1996398	34456	2384872	33022
Per capita	102,94	2,33	346,73	6,80	941,37	14,17	1198,83	20,35	1266,65	21,86	1513,13	20,95
Učešće (B/A)	4,79%		4,97%		13,12%		6,69%		6,12%		6,00%	

Izvor: Odluka o završnom računu budžeta grada Beograda za 2000, 2001, 2002, 2003, 2004. godinu, Izveštaj o realizaciji programa ustanova i organizacija u oblasti kulture za 2000, 2001, 2002, 2003, 2004. i 2005. godinu (radni materijal). Relativno učešće javnih rashoda za kulturu grada Beograda (kako u pogledu rasta, tako i u pogledu odnosa prema ukupnim javnim rashodima) znatno je iznad proseka Ministarstva kulture Republike Srbije,⁹ mada ona predstavljaju oko 18% ukupnih budžetskih rashoda za kulturu.¹⁰ Poređenje sa gradovima koji predstavljaju metropole kulturnog života moguće je izvršiti samo uslovno, zbog dinamičke prirode ovog pokazatelja, ali i zbog različite strukture rashoda (npr. u pojedinim slučajevima izuzuzimanje rashoda po osnovu investicija u zgrade i građevinske objekte). Tako, na primer, u 2003. godini učešće javnih rashoda

9 Učešće budžeta Ministarstva kulture Republike Srbije u ukupnim javnim rashodima republičkog budžeta iznosilo je: u 2000. godini 1,71%, u 2002. godini 0,84%, u 2003. godini 0,93%, u 2004. godini 1,62% i u 2005. godini 1,36%. Navedena učešća ne obuhvataju sredstva namenjena za investicije koja se realizuju preko Republičke direkcije za imovinu, prema: H. Mikic *The nature of public support models for culture in the Republic of Serbia*, Fourth International Conference on Cultural Policy Research, Vienna, Austria, 2006.

10 Poređenja radi, prema procenama, učešće sredstava iz republičkog budžeta predstavlja oko 40% ukupnih budžetskih rashoda za kulturu.

za kulturu u ukupnim javnim rashodima iznosilo je u Liverpulu 7,66%, Bolonji 7,8%, Barseloni 5,9%, Veneciji 11,45%, Lajpcigu 9,17% i Stokholmu 4%,¹¹ dok je u Beogradu bilo 6,69%.

Javni rashodi za kulturu po glavi stanovnika (per capita) u periodu od 2000-2005. godine iako su porasli približno 10 puta (sa 2,33 \$ u 2000. godini na 20,95 \$ u 2005. godini), još uvek su na nivou proseka za republiku.¹² Prema ovom pokazatelju, grad Beograd znatno zaostaje za pomenutim svetskim metropolama. Tako, javni rashodi za kulturu *per capita* (u 2003. god.) za pomenute gradove imaju sledeće vrednosti: Liverpul 169 \$, Bolonja 129 \$, Barselona 65\$, Venecija 49 \$, Lajpcig 277 \$ i Stokholm 177 \$.¹³

Struktura javnih rashoda za kulturu prema nameni (tabela 2) pokazuje da se dosadašnja strategija razvoja kulture grada Beograda odlikovala obimnim investicionim projektima, što se poklapa sa vrlo jasnim opredeljenjem gradskih vlasti da stvore povoljnije uslove za rad ustanova kulture. Najviše sredstava u proteklom periodu uloženo je u izgradnju, rekonstrukciju i investiciono održavanje pozorišta, dok je najveće izdvajanje za investicije tokom 2002. godine rezultat obimnih radova na završetku zgrade JDP-a. U godinama visokih investicija, učešće sredstava za programe i manifestacije procentualno opada, a ne stvaraju se ni mogućnosti za realizuju novih umetničkih projekata koji bi učinili Beograd konkurentnim sa ostalim gradovima Evrope.

U poređenju sa izdvajanjima iz republičkog budžeta za ove namene (u proseku oko 250 miliona dinara godišnje), grad Beograd je ostvario trostruko veće investicije u mrežu kulturnih ustanova. Međutim, iako povoljna, ovakva politika ne bi smela da zanemaruje partnerstvo između privatnog i javnog sektora, što je odlika tekućeg stanja. S obzirom na to da ovakvi poduhvati unapređuju nivo socio-ekonomskog, kulturnog i vizuelnog identiteta grada i opština i čine pogodno tlo za demonstraciju „društvene odgovornosti“ kompanija, oni mogu biti značajan element u uspostavljanju sistemskih mera za integraciju privatnog sektora u oživljavanje gradskog kulturnog prostora. Projekti kao što su izgradnja Palate umetnosti u Budimpešti – partnerstvo Ministarstva kulture, gradskih vlasti Budimpešte i privatnih investitora; projekat restauracije vlastelinske kuće

11 Izvor: *EUROCULT21 COMPENDIUM*, Urban Cultural Policies Profiles, 2004. www.eurocult21.org

12 *Per capita* javni rashodi za kulturu na nivou Republike (svi nivoi vlasti) iznosili su: u 2000. godini 4,07 \$, u 2001. godini 10,21 \$, u 2002. godini 13,25\$ i u 2003. godini 20,61 \$. Obračun je izvršen na osnovu podataka iz statističkih godišnjaka Prihodi i rashodi društvenih delatnosti za 2000, 2001, 2002. godinu i Statističkog godišnjaka Republike Srbije za 2005. godinu. U vezi s tim treba napomenuti da struktura rashoda koju prati zvanična statistika ne obuhvata subvencije izdavačkim preduzećima i filmskim producentima, zbog čega realna razika između *per capita* javnih rashoda na nivou republike i grada Beograda može biti veća.

13 Izvor: *EUROCULT21 COMPENDIUM*, Urban Cultural Policies Profiles, 2004. www.eurocult21.org

Štegljic – partnerstvo grada Berlina i Dresdner banke i sl. mogu poslužiti kao jedan od modela kojima se može težiti u budućnosti.

Tabela 2: Struktura javnih rashoda za kulturu grada Beograda (prema nameni) u periodu 2000-2005. godine.

Namena	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Plate i socijalni doprinosi	35,27%	22,67%	27,06%	29,29%	27,67%
Materijalni troškovi	10,57%	6,77%	8,59%	11,25%	10,09%
Programi i manifestacije	14,05%	10,98%	18,08%	26,03%	32,58%
Investicije i invest. održavanje	34,99%	54,05%	41,53%	27,89%	25,93%
PIO samostalnim umetnicima	5,12%	5,53%	7,73%	5,54%	3,73%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%

Izvor: Izveštaj o realizaciji programa ustanova i organizacija u oblasti kulture za 2001, 2002, 2003, 2004. i 2005. godinu (radni materijal).

Dakle, u prethodnom periodu apsolutni prioritet kulturne politike grada bile su investicije, programi i manifestacije.

Posmatrano prema oblastima, značajni finansijski prioriteti proteklih godina bili su pozorišna i biblioteka delatnost, a poslednje dve godine kao prioritet se izdvajaju i muzejska delatnost i zaštita kulturnih dobara (tabela 3). Iako je od 2003. godine uvedena praksa da se putem specijalizovanih konkursa dodeljuju stimulacije za proizvodnju dokumentarnog i kratkometražnog filma i kapitalnih izdavačkih projekata u oblasti umetnosti, društvenih i humanističkih nauka, ove inicijative nisu bitnije izmenile strukturu finansijskih prioriteta. Radio i televizijska produkcija (dokumentarne emisije iz kulture, TV filmovi, serijali i npr. radio drame), kao i istraživački projekti, krajnje su marginalizovani sa finansijskog aspekta.

Iako su za razliku od zakona koji se odnose na kulturu, zakoni u domenu medija stari tek neku godinu i primenjuju se odskora, oni su pisani isključivo tako da se obezbedi smanjivanje uticaja vlasti na njihovu uređivačku politiku (jer je zakonodavac imao pre svega u vidu značaj informativno-političkog programa). Međutim, smanjivanje uticaja javnih vlasti (zakonodavac je oduzeo pravo gradovima da uopšte imaju svoje medije) nije se realizovalo uz preuzimanje odgovornosti nekih drugih paradržavnih institucija koje bi evaluirale i pratile kvalitet uređivačke i produkcione politike. Posledično, mediji u veoma maloj meri ispunjavaju svoju kulturnu funkciju (u domenu savremene umetničke produkcije: igranih i dokumentarnih žanrova; popularizacije kulture, edukacije publike itd.).

Tabela 3: Struktura javnih rashoda za kulturu grada Beograda prema oblastima u periodu 2001-2005. godine.

Oblast	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Bibliotečka delatnost	12,02%	8,33%	8,85%	9,58%	8,71%
Amaterizam	1,06%	0,68%	0,86%	1,06%	0,96%
Kulturno-obrazovna delatnost	5,76%	3,96%	6,43%	7,21%	15,67%
Kulturni programi za decu	1,41%	1,12%	0,88%	0,86%	1,21%
Likovna delatnost	1,52%	0,98%	6,05%	1,76%	1,89%
Muzejska delatnost I zašt. kult. dob.	5,96%	6,30%	9,63%	14,06%	11,33%
Pozorišna delatnost	62,37%	71,81%	58,78%	44,32%	41,54%
Muzička delatnost	1,35%	1,75%	2,84%	3,37%	4,07%
Manifestacija i festivali	5,58%	2,81%	3,11%	8,84%	8,03%
Filmsko stvaralaštvo	0,30%	0,56%	0,44%	0,66%	2,59%
Izdavaštvo I književnost	1,99%	1,39%	2,11%	2,42%	3,21%
Kultura nacionalnih manjina	0,01%	0,01%	0,01%	0,05%	0,13%
Radio i televizijske aktivnosti	0,01%	0,02%	0,00%	0,02%	0,03%
Spomen obeležja	0,69%	0,28%	0,27%	0,28%	0,60%
Razvoj i istraživanje	0,00%	0,01%	0,00%	0,00%	0,04%
UKUPNO	100%	100%	100%	100%	100%

Napomena: obuhvaćeni su svi rashodi prema oblastima, bez obzira na njihovu namenu (materijalni troškovi, programski troškovi, investicije i dr.).

Za razliku od većine gradova u Evropi, koji poslednjih godina sve veći akcenat stavljaju na razvoj kreativnih industija kao generatore ne samo kulturnog, već i ekonomskog razvitka, kulturna politika grada Beograda ne može se karakterisati kao inovativna. Iako se stalno proklamuje ekonomska samoodrživost kulturnog sektora, ispušta se iz vida da njegovo uvođenje u ekonomske tokove iziskuje stvaranje koherentnog sistema koji će uravnotežiti privatne i javne inicijative i koji će omogućiti interesektorsku saradnju. U tom smislu, čini se da najveći problem predstavlja nedostatak programa nefinansijske podrške u kulturi, a naročito u kreativnim industrijama. Zato bi jedna od budućih aktivnosti u ovom domenu moglo da bude uvođenje nefinansijskih programa podrške i njihovo objedinjavanje sa raspoloživim finansijskim sredstvima u jedinstven sistem podrške kreativnim industrijama (npr. formiranjem agencije za razvoj kreativnih industija), dok se za ostale delatnosti, u zavisnosti od njihovih potreba, mogu razvijati različiti oblici i programi za podršku (Art & Bussines asocijacija, sponzorski web portali, edukativni programi, centar za konsalting i logističku podršku i sl.).

5.1. Obim realizovanih programa, posećenost i razvoj publike

Uz finansijsku pomoć grada Beograda, tokom 2004. godine je realizovano oko 11.800 programa, što je oko 8 programa na 1.000 stanovnika. Posećenost

kulturnih programa po glavi stanovnika iz godine u godinu raste, te se uslovno može konstatovati da je u 2004. godini svaki stanovnik grada posetio u proseku oko 3 programa (godišnje) u oblasti kulture. Ukrštanjem ova dva pokazatelja, dolazi se do zaključka da oko 60% programa ne privlači publiku, ali se na osnovu raspoloživih podataka ne mogu utvrditi razlozi ovakvog stanja (npr. mesto održavanja, kvalitet programa, cena karte, programski sadržaj, neadekvatno vreme održavanja, neadekvatan sistem informisanja o programu i sl.).

Posećenost programa, koja je svoju kulminaciju imala početkom osamdesetih, počela je da opada sredinom osamdesetih da bi se 1994. spustila na najniži nivo, dostignut još samo 1999. godine (muzeji su bili zatvoreni, a koncerti otkazani zbog bombardovanja, samo su pozorišta izvodila određeni repertoar). Na primer, broj posetilaca muzeja od 1.617.041 u 1982. godini pao je na 430.000 u 2000. godini, da bi danas polagano rastao i bio 476.106.

Tabela 6: Broj realizovanih programa i posećenost

Godina	Broj realizovanih programa	Broj posetilaca	Prosečna posećenost	Broj poseta na 1.000 stanovnika
2001. *	7.717	1.670.900	217	1,11
2002.	9.193	2.353.865	256	1,56
2003.	9.492	4.013.940	423	2,66
2004.	11.880	4.149.195	349	2,75

* Podaci ne obuhvataju programe ostalih manifestacija koje se održavaju u Beogradu.

Izvor: Izveštaj o realizaciji programa ustanova i organizacija u oblasti kulture za 2001, 2002, 2003, 2004. i 2005. godinu (radni materijal).

Poređenje sa republičkim prosekom pokazuje da oko 31% stanovništva grada poseti jednom godišnje muzej (nasuprot 22% stanovništva u Republici), oko 40% pozorišta (nasuprot 14% stanovništva u Republici), 15% amaterska pozorišta (nasuprot 18% stanovništva u Republici) i skoro svaki stanovnik ode barem jednom godišnje u bioskop (nasuprot 39% stanovništva u Republici). Značajna odstupanja u slučaju posećenosti biskopskih i pozorišnih predstava sasvim su razumljiva ukoliko se ima u vidu broj realizovanih programa. Tako se, od ukupno realizovanih biskopskih predstava u republici, oko 60% prikaže u beogradskim bioskopima (u proseku 1.054 predstave po bioskopu, nasuprot 308 predstava godišnje u svim ostalim bioskopima).

Mrežu institucija u kulturi čiji je osnivač grad Beograd, karakteriše nedovoljna saradnja i nepostojanje osmišljenog kontakta sa publikom. Nijedna institucija nema sistemsku evidenciju o publici, niti vrši istraživanja u domenu

segmentacije publike prema demografskim, geo-demografskim i ekonomskim karakteristikama, kao ni prema oblicima društvenog ponašanja.

Tabela 7: Obim realizovanih programa, posećenosti i razvoj publike

Delatnost	Republika Srbija			Grad Beograd			Institucije čiji je osnivač grad Beograd		
	Posetioци	Realizovani programi	Prosečan indikator posećenosti	Posetioци	Realizovani programi	Prosečan indikator posećenosti	Posetioци	Realizovani programi	Prosečan indikator posećenosti
Muzeji, legati	1.515.000	Np.	Np.	476.106	Np.	Np.	43.818*	Np.	Np.
Profesionalna Pozorišta	989.000	4.437	223	598.195	2.133	281	298.605	1.584	189
Dečja pozorišta	285.000	1.645	174	198.583	963	206	179.251	874	205
Amaterska pozorišta	131.000	754	174	22.240	245	91	-	-	-
Bioskopi	2.795.000	78.859	36	1.591.571	46.412	35	-	-	-
Polivalentni kulturni centri	Np.	Np.	Np.	Np.	Np.	Np.	505.115	2.212	228

Izvor: Statistički godišnjak grada Beograda 2004, Statistički godišnjak Republike Srbije 2005. godine.

(*Procena; Np. – ne postoje podaci)

Politika cena takođe nije deo nekog značajnijeg programa (iako postoje popusti za grupne posete, đlačku publiku i eksperimenti sa „pretplatom”, tj. ućlanjenjem koje prethodi kupovini s popustom u većini pozorišta). Kako nedostaju podaci o tome koliko porodica mesećno troši za kulturu (i koliko može da potroši ako prosećan dohodak ne pokriva rashode potrošaćke korpe), ovde navodimo samo rezultate komparativnog istraživanja tzv. „potrošaćke korpe kulture”. Istraživanje izvršeno u nekoliko evropskih glavnih gradova (Budimpešta, Riga, Berlin, Beograd, Helsinki) pokazalo je da Beograd ima najjeftiniju potrošaćku korpu, iako se u konaćnom iskazu pokazao skupljim od Rige (jer je knjiga „Hari Poter” koja je bila u uzorku imala svetsku cenu, dok je u Rigi i Budimpešti bila znatno jeftinija).¹⁴ U potrošaćku korpu ušla je jedna knjiga, jedan čas muzike, pozorišna predstava, bioskopska ulaznica i jedan muzićki CD; ćinjenica da je sve to jeftinije u Beogradu ne znaći da postoji i srazmerna kupovna moć.

Tokom evaluacije Komisija za kulturu je iznela zapažanje da se dećjoj kulturi, tj. nepublici i marginalnim grupama ne poklanja znaćajnija pažnja. Stoga je formiran Centar za muzejsku didaktiku da bi se bavio razvojem publike (programima edukacije publike i muzejskih radnika za rad sa publikom). To je i jedini primer pokušaja intersektorske saradnje Sekretarijata za kulturu sa Ministarstvom

prosvete i sporta da bi se određeni broj nastavnika uključio u akcije programa Centra za muzejsku didaktiku.

Najveći broj gradskih ustanova kulture ne ponaša se u skladu sa odgovornošću koju javni sektor u kulturi ima prema stanovništvu i lokalnoj zajednici u celini. Ni marketingu, ni razvoju publike (npr. animacionim akcijama u funkciji edukacije publike) nije posvećena adekvatna pažnja (marketing je više usmeren međusobnoj afirmaciji i prestižu kod postojeće publike nego sticanju nove). Razvoj publike kao jedan od strateških prioriteta još uvek nije ugrađen u zadatke svim gradskim ustanovama kulture, sa konkretnim i merljivim indikatorima (npr. partnerstva sa školama, radionički rad umetnika sa decom, omladinom i penzionerima, posebne ponude za turiste, itd.).

6. Umetnici i kadrovska struktura zaposlenih u sektoru kulture

Beograd je grad sa najvećim kadrovskim potencijalom u kulturnim delatnostima Srbije. Članova različitih umetničkih udruženja (14) ima preko 11 000 (ULUS – 2.200 članova, ULUPUDS – 2.000, muzičkih autora registrovanih na području Beograda – 3.852 itd.). Najveći broj samostalnih umetnika takođe je u Beogradu (od 1.700 samostalnih umetnika u Srbiji, 1.500 živi na teritoriji grada Beograda).

U ustanovama kulture zaposlen je veliki broj stručnjaka: kustosa, arhivista, bibliotekara, menadžera u kulturi, producenata. U Srbiji je 2003. godine radilo 21.168 osoba. U radio-televizijskom sektoru radi 9.696 zaposlenih, i 19.800 zaposlenih u štamparstvu i izdavaštvu. To bi ukupno bilo oko 50.000 zaposlenih u Srbiji, od kojih je najveći broj zaposlen upravo u Beogradu¹⁵. (Nažalost, statistika ne prati umetnike zaposlene u industriji, advertajzingu, tako da realni potencijal kreativnog sektora Srbije i Beograda tek zahteva nova istraživanja.)

Sa porastom zaposlenosti i samozapošljavanja u kulturi, uočava se pozitivan trend povećanja broja ustanova i organizacija koje Sekretarijat za kulturu finansira u potpunosti ili delimično (kao i organizacija i manifestacija čiji su osnivači druga lica), kao i opadanje broja budžetski finansiranih radnih mesta (u 2001. godini – 2.972 budžetski finansiranih radnih mesta, u 2004. godini – 1.436).

Zaposleni u ustanovama kulture očekuju mnogo više i od ministarstava i od skupštine Grada nego što očekuju od sebe, što ukazuje na jedan od ključnih problema tranzicije – nepreuzimanje odgovornosti (pa je u tom smislu

15 Svetlana Jovičić i Hristina Mikić. *Kreativne industrije u Srbiji*. British Council Serbia and Montenegro, Beograd, 2006. (ISBN 86-908463-0-1)

smanjivanje broja stalnih radnih mesta u kulturi deo evropske strategije povećanja kompetitivnosti i odgovornosti u javnom sektoru). Učešće umetnika i praktičara profesionalaca u donošenju odluka (komisije i žiriji) je znatno – poredeći sa drugim glavnim gradovima u Evropi, čak izuzetno visoko. Preko 70% članova komisija su umetnici i stručnjaci – praktičari, 25% istraživači i profesori, a manje od 5% političari (tj. oni koji su tu pre svega kao članovi neke stranke). U Evropi su procenti sasvim drugačiji – učešće akademske javnosti (budući da se tako izbegava konflikt interesa) i političara je znatno veće.

Kada je u pitanju politika stanovanja i unapređenja radnog prostora i ateljea, grad Beograd organizuje konkurs za dodelu povoljnih kredita sa određenom kvotom za samostalne umetnike (25), kao i za umetnike i kulturne radnike zaposlene u gradskim ustanovama kulture (25). Sličan konkurs organizovan je i na nivou Republike, takođe namenjen umetnicima koji žive u Beogradu, ali samo onima koji su zaposleni u ustanovama od nacionalnog značaja i njima je dodeljeno 20 stanova¹⁶ (Filharmonija i Narodno pozorište).

6.1. Položaj samostalnih umetnika

Socijalno osiguranje samostalnih umetnika predstavljalo je poslednjih nekoliko godina svakako medijski najviše eksponiran problem kulturne politike. Nasleđena dugovanja i veliki broj samostalnih umetnika (status dodeljuju udruženja umetnika) – podrazumevala su velika budžetska izdvajanja za penzijsko i socijalno osiguranje, iako neki od umetnika nisu živeli u zemlji, a drugi su ostvarivali prihode znatno veće od republičkog proseka u okviru odgovarajućeg zvanja. Sekretarijat za kulturu je pokušao da donese odgovarajući plan i program u ovom domenu, ali je on izazivao velike javne debate i otpore „nasleđenom pravu”. Od umetnika je počelo da se zahteva da konkurišu za sredstva kojima bi grad iz budžeta plaćao doprinose u PIO i zdravstveni fond. U 2002. godini, plaćeno je za 1.524 umetnika, da bi u 2004. godini samo 1.343 umetnika steklo pravo za naknadu po ovom osnovu.

Upoređujući sredstva za plate koja izdvaja grad Beograd za svoje stalno zaposlene (2004. godina): 505.000.000 za plate i 89.722.000 za socijalne doprinose – sredstva kojima se pokrivaju doprinosi svih samostalnih umetnika iznose samo 15% te sume (80.000). No, ako upoređujemo ovaj izdatak sa izdvajanjima za

16 Na konkursu za dodelu stanova, 20 stanova namenjeno je umetnicima i 27 profesorima na Univerzitetu umetnosti. Konkursio je 41 umetnik i 40 profesora. To znači da su se javila manje od 2 kandidata na jedan stan, dok su se na Beogradskom univerzitetu javila više od 3 kandidata po stanu. Ukoliko se konkurs ustali, kao što je planirano (kroz Fondaciju za izgradnju stanova za univerzitete i umetnike), uskoro bi većina umetnika rešila svoje stambeno pitanje – dok pitanje ateljea i prostora za rad i dalje ostaje otvoreno.

manifestacije BITEF, FEST, BEMUS, BELEF (75.000.000), onda se vidi da troškovi osiguranja umetnika iznose tačno koliko iznose i troškovi velikih međunarodnih manifestacija.

Tokom 2005. godine, promenjen je sistem socijalnog osiguranja i od samostalnih umetnika se tražilo da, od 1. avgusta, doprinose plaćaju unapred u paušalnom iznosu, nezavisno od toga da li su ostvarili dohodak ili ne. Odluka je doneta ishitrano (na preporuku Ministarstva finansija), bez konsultacije sa odgovarajućim ministarstvima i bez mogućnosti da se kroz edukativne i trening programe umetnici obuče za situaciju „samozapošljavanja” i vođenja odgovarajuće dokumentacije. Ova odluka nije uzela u obzir da se umetnički rad, za razliku od zanatskog, često „misli” kao neprofitabilan (umetnost performansa, ulični teatar itd.) a da istovremeno nisu stvoreni drugi instrumenti kulturne politike koji bi omogućili egzistenciju ovakvoj grupi umetnika.¹⁷

Trenutno je u proceduri izmena Zakona o obaveznom socijalnom osiguranju, koja bi omogućila da se gradu Beogradu i drugim opštinama Srbije daju precizni uslovi o finansijskim izdvajanjima za socijalno i penzijsko osiguranje samostalnih umetnika.

Tokom maja 2006. godine potpisan je dogovor Sekretarijata za kulturu grada sa 15 udruženja umetnika (od kojih 13 ima zakonsko ovlašćenje da daju uverenja i dodeljuju status slobodnog umetnika) o plaćanju doprinosa za samostalne umetnike na osnovu mogućnosti koju pruža Zakon o obligacionim odnosima. Time se umetnicima u kulturnim delatnostima omogućava da se sada preko udruženja (koja preuzimaju administrativno taj posao od Grada) plaćaju naknade za penzijsko i socijalno osiguranje na osnovu njihovog zahteva i izjave da ne zarađuju oporezivog prihoda više od 420 000 godišnje (čime se bar donekle javno vrednuje rad koji samostalni umetnici ulažu u kulturu Beograda). Tako će Grad isplatiti zaostale doprinose od 1. januara 2006. (ali ostaje nejasno na koji će način biti pokrivena „rupa” od septembra do decembra 2005).

7. Kulturna infrastruktura grada Beograda

Postojeći sistem institucija, umetničkih udruženja, pa i broj umetnika u Beogradu i Srbiji bio je formiran i razvijen za potrebe „cele” ex-jugoslovenske teritorije (Beograd kao glavni grad bio je centar umetničkog života). Raspadom Jugoslavije,

¹⁷ Finska daje **petogodišnje** stipendije (koje se mogu obnavljati) samostalnim umetnicima koje su faktički **plata**, Velika Britanija ima kredite za investiranje u umetnost i umetničke projekte (www.artscouncil.org.uk/documents/publications/phpKKkKss.pdf) itd.

kulturna produkcija (film, knjige, novine, festivali itd.) izgubila je svoju pređašnju publiku (ex-Yu), čitaoce i tržište.

Kulturna infrastruktura koja je preostala bila je prevelika za održavanje i velikim delom je urušena tokom devedesetih godina. Od 2001, sistematski se ulaže u obnovu pre svega infrastrukturne (tehničko-tehnološke baze), i to predstavlja apsolutni prioritet kulturne politike Beograda (tabela 4).

Na teritoriji grada Beograda nalazi se oko 25% infrastukturinih kapaciteta cele Republike, a od naročito je značajno što su to uglavnom ili institucije od nacionalnog značaja ili one koje su najvišeg ranga. U tom smislu, grad Beograd raspolaže sa oko 61% ukupnog broja galerija na teritoriji Republike Srbije, 50% dečjih pozorišta, 35% muzeja, 31% profesionalnih pozorišta i 30% bioskopa. Iako je disperzija infrastukture prema delatnostima različita, činjenica da se više od 30% aktivnih ustanova i organizacija nalazi u Beogradu govori o značaju koji on ima u kulturnom životu cele zemlje, a njihova razgranata mreža da su u njemu zaokruženi socio-kulturni ciklusi i da je uspostavljen potpuni institucionalni sistem u kulturi.

Naravno, postoje i praznine u ciklusima, ali se one više odnose na nedostatke u koncipiranju zaokruženih nacionalnih sistema (recimo, ne postoji nacionalna fonoteka – arhiva zvuka u socio-kulturnom ciklusu muzike ili nedostatak obrazovanja za specifična zanimanja: dizajn svetla, npr.) i na nedovoljnu razvijenost kreativnih industrija, tj. privatnog sektora u kulturi. Svi ovi nedostaci posledica su nepostojanja nacionalne strategije kulturnog razvoja (jer zahtevaju ili sistemski zakonodavna rešenja ili znatno veća finansijska ulaganja nego što je moguće ostvariti na nivou grada).

Tabela 4: Teritorijalna distribucija infrastrukture kulturnih delatnosti, 2004.

Delatnost	Republika Srbija		Grad Beograd	
	Ukupno	Indikator disperzije - ID	Ukupno	Indikator disperzije - ID
Muzeji, legati, zavičajne zbirke	147	0,2	48	0,3
Arhivi	36	0,05	2	0,01
Biblioteke (opštinske)	172	0,24	25	0,17
Izložbene galerije	255	0,36	155	1
Polivalentni kulturni centri	235	0,3	24	0,16
Dečja pozorišta	12	0,02	5	0,03
Amaterska pozorišta	44	0,06	7	0,05
Amaterska društva	568	0,8	59	0,39
Bioskopi (sale)	149	0,2	44	0,29
Zavodi za zaštitu spomenika	13	0,02	2	0,01
Prosečna vrednost ID	2,35		2,53	

Napomena: ID – Indikator disperzije infrastrukture kulturnih delatnosti pokazuje broj kulturnih institucija i organizacija na 10.000 stanovnika starijih od 5 godina (prema popisu iz 2002. godine).

Izvor: Statistički godišnjak grada Beograda 2004, Statistički godišnjak Republike Srbije 2005. godine, GEPKULTURNA KARTA, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd.

Iako poređenje indikatora disperzije infrastrukture u kulturnim delatnostima pokazuje izvesnu usaglašenost između republičkog proseka i proseka grada Beograda, struktura mreže ustanova je različita (npr. visoka disperzija amaterskih društava na teritoriji Republike, nasuprot njihovom malom učešću na teritoriji grada Beograda). Dakle, imamo dva posve različita institucionalna sistema u kulturi: na jednom kraju se nalazi amaterska delatnost koja čini okosnicu kulturnog života u opštinama i lokalnim centrima, dok potencijali kulturnog života grada Beograda (sa aspekta raspoloživih kapaciteta) leže u muzičko-scenskoj, likovnoj i muzejskoj delatnosti – u elitnom institucionalnom sistemu.

Vrednosti indikatora disperzije infrastrukture kulturnih delatnosti (ID) pokazuju velike razlike između gradskih opština, što ukazuje na neravnomernu strukturu kulturnih institucija, odnosno neusaglašenost postojeće mreže sa demografskom slikom. Evidentno je značajno odstupanje kapaciteta po opštinama u odnosu na prosečnu raspodelu za Beograd. Tako samo tri opštine (Stari grad, Savski venac i Voždovac) ostvaruju vrednost ovog indikatora iznad proseka za Beograd, dok je mreža kulturnih institucija neadekvatna u svim ostalim opštinama (vrednost ID manji od 2,53), a naročito prigradskim (Barajevo, Grocka, Lazarevac, Mladenovac,

Obrenovac, Sopot i Surčin). Sa sigurnošću se može reći da su kulturna ponuda i kulturni život grada Beograda izrazito centralizovani s obzirom na to da pomenute centralne gradske opštine raspolažu sa oko 55% ukupnih kapaciteta u kulturnim delatnostima.

Tabela 5: Teritorijalna rasprostranjenost infrastrukture kulturnih delatnosti po opštinama

Ustanova	Arhivi	Biblioteke	Amaterska društva	Pozorišta	Polivalentni kulturni centri	Muzeji	Galerije	Bioskopi	Ukupno	Stanovništvo starije od 5 god.	IDKI
Stari grad	-	5	5	7	8	31	76	18	150	53668	28
Savski venac	-	1	2	2	2	8	7	5	27	40874	6,6
Vračar	-	3	5	6	1	1	9	2	27	56480	4,8
Palilula	1	1	3	1	1	1	3	1	12	148763	0,8
Zvezdara	-	1	3	2	1	-	3	1	11	126804	0,87
Voždovac	-	2	4	1	1	1	5	-	14	145486	0,96
Čukarica	-	1	5	2	1	-	11	6	23	160617	1,4
Novi Beograd	1	1	10	-	2	1	17	5	38	209454	1,8
Rakovica	-	2	3	-	1	1	2	-	10	94527	1
Zemun	-	1	5	3	-	2	6	1	18	182685	0,98
Mladenovac	-	2	1	1	1	1	2	1	9	50289	1,8
Grocka	-	1	1	-	1	1	-	-	4	71644	0,5
Sopot	-	1	-	-	1	-	1	1	4	19330	2
Obrenovac	-	1	5	1	1	-	1	2	10	67651	1,48
Barajevo	-	1	1	-	1	-	-	-	3	23511	1,28
Lazarevac	-	1	6	1	1	-	2	1	12	55732	2,15
Ukupno	2	25	59	27	24	48	155	44	383	1.507.703	2,54

Napomena: broj pozorišta odnosi se na profesionalna, dečja i amaterska pozorišta. Prigradske opštine Mladenovac, Obrenovac i Lazarevac imaju samo amaterska pozorišta.

Izvor: Statistički godišnjak grada Beograda 2004, Statistički godišnjak Republike Srbije 2005. godine, *GEOKULTURNA KARTA*, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd.

Nekoliko gradskih opština gravitira ka uspostavljanju potpunog institucionalnog sistema u kulturi (Stari grad, Savski venac, Vračar, Zvezdara), dok sve prigradske opštine imaju ograničene uslove (tehničke, infrastrukturne, programske i sl.) za razvijanje i zadovoljavanje kulturnih potreba.

Imajući u vidu tradiciju, kadrovski potencijal i nejednaku ekonomsku razvijenost opština, u sadašnjem trenutku nije moguće razvijati i obezbediti zaokružene infrastrukturne sisteme u kulturi u svakoj opštini, ali je moguće i poželjno (adekvatnom strategijom i politikom) razvijati i podsticati modele koji su prilagođeni osobenostima i potrebama opština (npr. multifunkcionalni centri) i, s druge strane, pristupiti neinstitucionalnoj decentralizaciji koja se neće zasnivati isključivo na difuziji sadržaja od gradskih ka prigradskim naseljima, već i na stvaralačkoj razmeni i komplementarnosti. Mogući pravac razvoja podrazumevao bi i „premeštanje” nevladinih organizacija u kulturi u širi centar grada – tako što bi se aktivnom kulturnom politikom identifikovali i preuredili objekti i dali na namensko korišćenje nevladinom sektoru.

7.1. Ustanove kulture u javnom sektoru

Skupština grada Beograda vrši osnivačka prava nad 34 ustanove kulture i dva javna preduzeća (Beogradska tvrđava i Centar „Sava”), za čiji rad i ostvarivanje programa obezbeđuje sredstva u celini ili većim delom. Mrežu ustanova čini: šest profesionalnih pozorišta (Pozorište na Terazijama, Beogradsko dramsko pozorište, Jugoslovensko dramsko pozorište, Atelje 212, Bitef-teatar, Zvezdara teatar); četiri dečja pozorišta („Boško Buha”, Malo pozorište „Duško Radović”, „Puž”, pozorište lutaka „Pinokio”); jedna ustanova za muzičko-scensku delatnost („Jugokonzert”); osam kulturno-obrazovnih ustanova (Kulturni centar Beograda, Dečji kulturni centar Beograda, Ustanova kulturno-obrazovnih delatnosti Dom omladine Beograda, Centar za likovno obrazovanje Beograd, Centar za kulturu Lazarevac, Centar za kulturu Mladenovac, Centar za kulturu Sopot, Centar za kulturu i obrazovanje Rakovica, Centar za kulturu Grocka); dve festivalske ustanove (Direkcija FEST-a i i BELEF centar); četiri biblioteke (Biblioteka grada Beograda sa 13 opštinskih biblioteka, Biblioteka „Milutin Bojić”, Biblioteka „Vlada Aksentijević”, Biblioteka „Dimitrije Tucović”); pet muzeja (Muzej grada Beograda, Pedagoški muzej, Muzej Nikole Tesle, Muzej afričke umetnosti, Muzej automobila) i Kuća legata (osnovana 2004. godine); jedna galerija (Prodajna galerija „Beograd”); jedan arhiv (Istorijski arhiv Beograda) i jedan zavod (Zavod za zaštitu spomenika kulture Beograd).

Od 2001. godine do danas, bitno je reorganizovana mreža gradskih kulturnih ustanova i osnovano je desetak novih ustanova (direkcija FEST-a, BELEF centar, Centar za muzejsku didaktiku, Kuća legata, Muzej automobila i dr.) – dok su neke od inicijativa realizovane u nevladinom sektoru (Centar za džez). Realnu sliku potencijala kulturne infrastrukture grada Beograda čine ustanove čiji je osnivač Republika i ustanove u privatnom i civilnom sektoru. Stoga je neosnovano

odsustvo osećaja odgovornosti grada Beograda i za rad nacionalnih ustanova, jer su one prevashodno od koristi građanima Beograda. Ove ustanove bi se mogle obavezati da kreiraju programe namenjene stanovništvu, posebno prigradskom (npr. gostovanja Filharmonije, ili programi edukacije Muzeja savremene umetnosti itd.). Izuzetno je važan i rad studentskih kulturnih centara (u nadležnosti Ministarstva obrazovanja, Sektora za studentski standard), koji upravo prolaze krizu, jer izdvojeni iz profesionalne javnosti, bez uspostavljene granske mreže, donose odluke suprotne razvojnim interesima opštine i grada, a istovremeno prestaju da budu „prostori drugosti” i alternative. U tom smislu, indikativno je pripajanje scene nekadašnjeg Radničkog univerziteta Novi Beograd, koja je u neposrednoj blizini Doma kulture „Studentski grad”, Studentskom kulturnom centru koji je fizički smešten u centru Beograda, a da opštini Novi Beograd nije ostala nijedna polivalentna sala u kojoj je moguće organizovati programe.

7.2. Festivali i drugi glavni kulturni događaji

Od 1997. do 2002. godine, Sekretarijat za kulturu je finansirao osam stalnih manifestacija u oblasti kulture od značaja za grad Beograd (Međunarodni filmski festival – FEST, Beogradski festival dokumentarnog i kratkometražnog filma, Međunarodno takmičenje muzičke omladine, Beogradski letnji festival – BELEF, Oktobarski salon, Beogradske muzičke svečanosti – BEMUS, Beogradski internacionalni teatarski festival – BITEF, Međunarodni susreti dece Evrope – RADOST EVROPE). Takav status je 2003. godine dobio i Beogradski sajam knjiga. Osim ovih, u periodu između 1996. i 2004. godine, Sekretarijat za kulturu je finansirao i oko 25 drugih godišnjih manifestacija čiji su osnivači druga lica (npr. Međunarodna tribina kompozitora, Regionalni festival alternativne kulture „Refrakt”, Festival dečjih pozorišta, međunarodni festival nove muzike „Ring-ring”, Urban demo fest, Festival pozorišta za decu i mlade – TIBA, Prvi festival lutkarskih pozorišta za decu i odrasle – PITA i dr.).

Skupština grada Beograda donela je posebnu Odluku o utvrđivanju svečanosti grada Beograda – „Dani Beograda” (u aprilu), kao praznik grada, sa željom da se obeleže i od zaborava sačuvaju dva izuzetno značajna datuma iz istorije Beograda – 16. april 878. godine – prvi pisani pomen imena „Beograd” i 19. april 1867. godine – predaja ključeva Grada knezu Mihailu Obrenoviću. Ovu manifestaciju Sekretarijat organizuje u saradnji sa brojnim institucijama kulture.

Uloga Sekretarijata za kulturu u razvoju gradske festivalske scene je veoma značajna, posebno u pogledu stvaranja boljih rešenja za koordinaciju (racionalizaciju) produkcije festivala i manifestacija. U periodu od 2000. godine

do danas formirana su dva gradska festivalska centra – Direkcija FEST-a i BELEF centar – koji predstavljaju produkcione servise. Pored značajnih izmena u radu organizatora manifestacija i nedvosmislenog napretka u razvoju programa i produkcije, čini se da Beograd nema autentičnu festivalsku ponudu koja bi ga izdvojila na kulturnoj i turističkoj mapi Evrope ili sveta (izuzev BITEF-a). Organizatori BEMUS-a, BELEF-a i Oktobarskog salona poslednjih nekoliko godina intenzivnije primenjuju strategije podizanja kvaliteta i internacionalizacije, što se može smatrati početkom jasnijeg definisanja ciljeva, koncepata i uopšte politike gradskih manifestacija¹⁸.

7.3. Nevladin sektor u kulturi

Civilni sektor je platforma na kojoj deluju brojne nevladine organizacije i udruženja umetnika i kulturnih radnika. Ovaj sektor je bio najaktivniji u prethodnih deset godina, razvijajući nove menadžerske i marketinške veštine, nove odnose sa susednim zemljama, nove aktivističke programe i akcije prema lokalnoj zajednici povezujući „novu publiku” i ciljajući na još „netaknute” socijalne grupe. Opstanak ovog sektora zavisiće u velikoj meri od razvoja socio-kulturnih programa u okviru opšte razvojne politike grada, jer oni treba da uvedu inovativne pristupe i u različitim javnim (praktičnim) politikama i programima (društveno reintegrativni programi: zatvori, bolnice, hendikepirani, manjine, omladina, turizam, svečanosti itd.), te od otvorenosti kulturne politike za programe i projekte.

Na listi nevladinih organizacija u kulturi tek mali broj je svrstan u domen umetničkog i književnog stvaralaštva (75), ali čak 600 njih ima direktno ili indirektno delatnost u domenu umetnosti i kulture.¹⁹ Njihova rasprostranjenost po beogradskim opštinama nije značajan indikator (osim kad su u pitanju prigradske opštine), jer svoje programe najčešće realizuju van sedišta registracije.

Nevladin sektor u kulturi Beograda čini veliki broj aktivnih i manje aktivnih

1. umetničkih organizacija i grupa koje možemo podeliti u sledeće grupe:
2. umetničke organizacije (Remont, Dah teatar, Pozorišno-kreativni pogon i dr.);

18 Tako recimo pojava kataloga i plakata manifestacije na samom njenom kraju svedoči o izostanku brige o publici i promovisanju – popularisanju manifestacije i sticanju zarade od ulaznica. Nedostaju specifični, za svaku manifestaciju posebni, procesi medijacije, te su (sem kad je u pitanju Bitef gde se tradicionalno održavaju susreti sa stvaraočima) oni svedeni na press konferencije i zavise od sposobnosti novinara da informaciju interpretiraju i prenesu javnosti.

19 Spisak preduzeća po opštinama sa oblicima udruživanja, Zavod za informatiku i statistiku, Grad Beograd, 2005.

3. umetničke i kulturne mreže i platforme (Balkankult, ANET i dr.);
4. fondacije i zadužbine (Fond „Borislav Pekić”, Zadužbina Miloša Crnjanskog i dr.);
5. nevladine aktivističke organizacije (romska udruženja, udruženja prijatelja dece, Radionica za popravku grada i sl.);
6. hobistička udruženja građana (Društvo obožavalaca animacije, Plesni klub i dr.);
7. kulturno-umetnička društva i amaterske organizacije (Pevačka društva, KUD-ovi, Guslarsko društvo, Teatar 13 i dr.);
8. profesionalne, staleške organizacije i granska udruženja (Udruženje kompozitora Srbije, ULUS, ULUPUDS i dr.).

Granska udruženja deluju dvostruko:

1. kao profesionalna udruženja koja umetnicima omogućavaju samostalan status, uvode norme i profesionalne standarde, kontrolišu kvalitet, bore se za uticaj na kulturnu politiku i razvoj njenih instrumenata, i
2. kao sindikati koji se brinu i bore za što bolji sistem socijalnog osiguranja/ zaštite za one koji imaju status samostalnog umetnika.

Činjenica da profesionalna umetnička udruženja imaju isti tretman kao i sva druga udruženja građana stvorila je tenziju u odnosima između vlasti i tih udruženja. Udruženja su izgubila privilegije koje su imala u vreme socijalizma, i u nekim slučajevima čak bila iseljena iz svojih prostorija.

Potrebno je potpuno drugačije zakonska rešenje, kojim će se diferencirati profesionalna udruženja (koja funkcionišu više kao sindikati za samostalne umetnike) od amaterskih grupa i nevladinih aktivističkih organizacija.

Radni prostor je ključno pitanje za razvoj civilnog sektora u kulturi, naročito za one koji rade timski, jer ne postoji opremljeni prostor namenjen iznajmljivanju za potrebe umetničke produkcije (osim u gradskim ustanovama kulture, u kojima je njegova upotreba ograničena) niti politika nižih stanarina za kulturne potrebe. Brojne grupe umetnika unajmljivale su tokom 2005. godine neopremljen prostor u bivšoj zgradi štamparije BIGZ, kao najjeftiniji prostor u gradu (2 evra po kvadratnom metru), dok je uobičajena cena 5 evra mesečno. U centralnoj gradskoj zoni, cena zakupa je veća i za kulturne organizacije. Idealne lokacije za nevladin sektor su prostori margine u centru grada, dakle objekti koji se ne koriste (poput Paviljona „Veljković”, ili kuće u Dobračinoj čiji je prostor nelegalno korišćen nekoliko puta), ili simbolički važne zgrade kojima je prestala namena (Bioskop Jugoslavija, Staro sajmište i sl.), u kojima bi mogli da funkcionišu „alternativni” (subkulturni) multipleksi NVO-a.

7.4. Privatni sektor u kulturi i kreativne industrije

Iako se može činiti upitnim analiza privatnog sektora u sklopu analize kulturne politike gradskih vlasti, svetska iskustva (pa čak i naše) pokazuje da od podsticajnih mera vlasti često zavisi ekonomska uspešnost i opstanak privatnog sektora (npr. podrška zapošljavanju mladih stručnih kadrova u privatnim kulturnim organizacijama, plansko i namensko definisanje broja lokala – kvadratnih metara namenjenih kulturnim sadržajima, oslobađanje od plaćanja određenih gradskih taksi, ravnopravnost u odnosu na javni i civilni sektor prilikom konkurisanja za neprofitne programe, uključivanje privatnog sektora u gradske manifestacije, u zajednički gradski marketing i sl.).

Prve privatne kulturne institucije (galerije, filmske produkcijske grupe i pozorišta) pojavile su se već 1980-ih godina, a danas ih ima na svim poljima. Vlasnici privatnih kulturnih organizacija počeli su da osnivaju udruženja kako bi zaštitili svoju specifičnu poziciju na tržištu, ali zakonodavci još uvek ne vide potrebu za stvaranjem posebnog statusa za privatne neprofitne institucije, koji bi im omogućio poreske i druge olakšice. Privatni neprofitni sektor suočava se sa najtežom situacijom, jer se doživljava kao komercijalan, iako osnovan sa idejom da promoviše „visoku” kulturu: privatne galerije (Zvono, Haos i dr.).

Preduzetničke inicijative posebno su značajne u domenu izdavaštva jer su uvele novu dinamiku i forme marketinga (Platoov sajam knjiga, CLIO Forum čitalaca itd.) koji doprinose njihovoj samoodrživosti. Korporacijske fondacije i investicije u kulturu, iako po definiciji pripadaju civilnom sektoru, kod nas se prepoznaju kao privatan sektor. Kamerna opera i teatar „Madlenianum”, aukcijska kuća „Madl`art”, kao i Fondacija „Braća Karić”, vide se pre svega kao oblik promocije tih kompanija, a ne kao akteri na kulturnom polju.

Održivost projekata ovog sektora je direktno proporcionalna ekonomskoj snazi tržišta, a kulturna politika grada nastoji da da podršku onim njihovim poduhvatima koji su ekonomski neisplativi, a od izuzetne važnosti za kulturu grada (kapitalni izdavački projekti, dokumentarni film i sl.). Grad je osnivač Beogradskog sajma knjiga kao jedne od manifestacija bitnih za razvoj umetnosti i kulturni život grada.

Beogradski sajam knjiga izgubio je tokom devedesetih istinski međunarodni i regionalni značaj. Upravljačka struktura dva puta je promenjena od 2000. godine (što svedoči o brizi i nameri kulturne politike da upravlja ovom manifestacijom). Pošto se radi na razvoju poslovne komponente Sajma knjiga, on se više ne tretira samo kao kulturna, već i kao istinska poslovna, tržišna „sajamska” manifestacija.

S druge strane, učešće srpskih izdavača na inostranim sajmovima knjiga država i Grad Beograd samo sporadično podržavaju, pa ono ima više kulturološki, nego poslovni karakter.

7.4.1. Kreativne/kulturne industrije

U mnogim razvijenim zemljama, kreatori kulturne i ekonomske politike smatraju da su kreativne industrije ključni faktor za opstanak u „ekonomiji znanja”. U ovoj novoj ekonomiji, konkurentske prednosti preduzeća, gradova i zemalja temelje se na znanju, intelektu, idejama i mašti (intelektualnoj svojini). Kako ne može sve biti prepušteno tržištu, neophodno je da svaki grad ima svoju razvojnu viziju koja podrazumeva set interesa i konsenzus između javnog, privatnog i civilnog sektora. Kreativne industrije su najpre razvojna strategija gradova (zbog velike koncentracije industrija u gradovima). Definicije sektora i strategije evropskih gradova se razlikuju i usklađene su sa lokalnom kulturom i razvojnom politikom. Sudeći prema projektima koji su do sada realizovani u ovim zemljama, kreativne industrije imaju kapacitet da zapošljavaju veliki broj ljudi (procenjuje se da evropske kreativne industrije zapošljavaju čak 4 miliona ljudi), ostvaruju natprosečan ekonomski rast, u značajnoj meri učestvuju u bruto domaćem proizvodu, regenerišu gradske četvrti, čak čitave gradove. Zbog toga su mnogi gradovi u svetu razvoj ovog sektora svrstali u prioritete svojih razvojnih i drugih politika.

Najznačajnije međunarodne institucije, poput UNESKO-a i Saveta Evrope,²⁰ promovišu ovaj koncept kulturnog razvoja (održiva lokalna i regionalna tržišta, raznovrsnost itd.), i upravo one zemljama u razvoju/transiciji predlažu niz mera i nude podršku za razvoj kreativnih industrija.

Još uvek ne postoji precizna definicija samog pojma kreativnih industrija. Prva definicija kreativnih industrija pojavila se 1998. godine, u dokumentu britanske vlade *Creative Industries Mapping Document*²¹, a nju su kasnije usvojili istraživači i političari širom sveta: „Kreativne industrije su one aktivnosti koje potiču od

20 Međunarodne okvire za razvoj kreativnih industrija čine brojni, međupovezani strateški dokumenti, među kojima su najvažniji *Esenska deklaracija*, UNESKO-va *Univerzalna deklaracija o kulturnoj raznovrsnosti*, UNESKO-va *Konvencija o zaštiti i promociji raznovrsnosti kulturnih izraza*, *Rezolucija Evropskog parlamenta o kulturnim industrijama* i *Mišljenje Evropskog komiteta za ekonomska i društvena pitanja o evropskim kreativnim industrijama*. Osim ovih dokumenata, razvojne okvire stvaraju i svetske i evropske organizacije poput Saveta Evrope, Evropske investicione banke, Svetske organizacije za intelektualnu svojinu (WIPO), Konferencije Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju (UNCTD) i druge.

21 *Creative Industries Mapping Document*, Department for Culture, Media and Sport, London, 1998. http://www.culture.gov.uk/global/publications/archive_1998/Creative_Industries_Mapping_Document_1998.htm

individualne kreativnosti, veštine i talenta a koje imaju potencijal za stvaranje bogatstva i radnih mesta kroz generisanje i eksploataciju intelektualne svojine.” Prema ovoj definiciji, kreativne industrije čini trinaest delatnosti: 1) reklama, 2) arhitektonske i inženjerske aktivnosti, 3) umetničko i tržište antikviteta, 4) umetnički zanati, 5) dizajn, 6) moda (dizajn odeće, proizvodnja malih serija, izlaganje i prodaja modne odeće, izvoz i modni konsalting), 7) filmska i video industrija (reprodukcija video zapisa, fotografske usluge za potrebe filmske delatnosti, kinematografska i video produkcija, kinematografska i video distribucija i prikazivanje filmova), 8) interaktivni softver zabavnog karaktera, 9) muzička industrija (izdavanje i reprodukcija zvučnih zapisa), 10) scenske umetnosti, 11) izdavaštvo, 12) izrada softvera i kompjuterske usluge i 13) radio i televizijske aktivnosti.²²

Na osnovu opštih karakteristika sektora (visoki rizici, priroda proizvoda, velika zastupljenost mikro i malih preduzeća i slobodnjaka itd.), iskustava evropskih zemalja i gradova i preporuka međunarodnih organizacija, zaključujemo da se akteri kreativnih industrija Beograda najčešće suočavaju sa sledećim problemima: konkurencijom (uvoznim proizvodima uglavnom industrija iz Ujedinjenog Kraljevstva i SAD), piraterijom, neravnopravnim odnosom između velikih korporacija i malih kompanija u pogledu pristupa tržištu, nedostatkom profesionalnih veština, znanja i investicija, ograničenim mogućnostima za finansiranje produkcije, distribucijom proizvoda i ograničenim tržištem (malo nacionalno tržište i jezička raznovrsnost evropskog tržišta).

U cilju ukupnog gradskog razvoja, Sekretarijat za kulturu bi mogao da pokrene inicijativu za procenu mogućnosti razvoja kreativnih industrija. Ne postoje sredstva za finansiranje istraživanja i razvoja u kreativnim industrijama, što je svakako prvi korak u pravcu razvoja - izrada detaljne studije, odnosno mape kreativnih industrija, koja bi uzela u obzir sve kulturne, ekonomske, pravne i tehnološke aspekte ovih industrija (naročito prioritetnih). Ovakvu studiju, kao i odgovarajuću strategiju, imaju mnogi gradovi u Evropi i svetu koji su prepoznali potencijale kreativnih industrija (npr. Beč, Amsterdam, itd.) - pa bi to mogao biti i prvi korak grada Beograda u stvaranju strategije neophodne za razvoj kreativnih industrija (one na žalost nisu prepoznate kao potencijal - pa ih u Strategiji privrednog razvoja Srbije i nema).

Na osnovu svega iznetog, može se zaključiti da sistemske osnove za razvoj kreativnih industrija u Beogradu i Srbiji trenutno ne postoje, te da je neophodno kreirati i implementirati politiku, odnosno definisati strategiju koja će stvoriti

22 videti više o kreativnim industrijama i mogućnostima za njihov razvoj u knjizi S. Jovičić i H. Mikić „Kreativne industrije: preporuke za razvoj kreativnih industrija u Srbiji“, British Council, Beograd, 2006.

povoljnije okruženje za njihovo podsticanje i razvoj. Uloga Sekretarijata za kulturu grada Beograda mogla bi da bude više u stvaranju uslova za lobiranje i zagovaranje shvatanja kreativnih industrija kao privrednog razvojnog potencijala Beograda, koji održava najkreativnije i nasposobnije ljude-kadrove u zemlji.

8. Saradnja i umrežavanje

Imajući u vidu raznovrsnost i nepovezanost kulturnih ustanova, organizacija i udruženja u Beogradu, sasvim je izvesno da buduće mere kulturne politike moraju biti usmerene na jačanje međusobne saradnje ne samo između institucija čiji je osnivač grad Beograd, već i između javnog, privatnog i civilnog sektora u kulturi u cilju održivosti umetničkog stvaralaštva. Posebnu pažnju trebalo bi posvetiti saradnji Sekretarijata za kulturu sa gradskim opštinama, tj. obezbediti određenu preraspodelu poslova i nadležnosti.

Iako se nigde eksplicitno ne navodi da kultura spada u nadležnosti gradskih opština (dok se npr. navodi razvoj ugostiteljstva, zanatstva, turizma i trgovine na području opštine; zaštita i očuvanje životne sredine itd.), opštine imaju pravo da osnivaju javna preduzeća i ustanove za potrebe građana. Tu mogućnost treba iskoristiti, a predstavnike opština treba animirati i obrazovati u oblasti kulturnog razvoja. Na primer, prema postojećim i skromnim istraživanjima, pozorišnu publiku čine građani svega nekoliko centralnih gradskih opština. U tom smislu, opštine bi mogle da razvijaju centre za animaciju publike, da informišu o kulturnoj ponudi, kao i da razvijaju specijalizovane programe za raznovrsne društvene grupe. Dobar primer je delatnost Kulturnog centra „Stari grad” („Škozorište”, „Klub dramske komunikacije”, otvorene radionice itd.).

Iako se drugim gradovima u Srbiji pozajmljuje oprema za realizaciju kulturnih programa i manifestacija, izostaje suštinska saradnja koja bi bila iznad nivoa tehničke ko-produkcije. Kao izuzetak deluje projekat realizovan u saradnji sa Narodnim pozorištem u Leskovcu. Sekretarijat za kulturu je u 2002. i 2003. godini realizovao manifestaciju „Beograd jugu Srbije” u okviru koje su beogradska pozorišta gostovala u Leskovcu, Medveđi i Bujanovcu.

Koprodukcije u okviru programskih aktivnosti institucija čiji je osnivač grad Beograd čine oko 5% ukupno realizovanih programa. O značaju koji saradnja i umrežavanje mogu da imaju na razvoj institucija, njihovo pozicioniranje u kulturnom životu grada i popularizaciju njihovih programa govore i rezultati projekta „Noć muzeja“. Osim inovacija u muzejskim i galerijskim postavkama,

kao i novih formi povezivanja javnog i civilnog sektora,²³ impozantni su i efekti koje je ova manifestacija imala na povećanje učešća u kulturnom životu grada. Za samo osam sati, koliko je trajala manifestacija, deset muzejskih i galerijskih prostora obišlo je oko 55.000 posetilaca (od čega oko 70% starosnog doba od 25-35 godina)²⁴, što je iznad godišnje posećenosti svih muzeja čiji je osnivač grad Beograd.

U ukupnom doprinosu svih aktera kvalitetu kulturne ponude, najveće je učešće javnih institucija. Međutim, kada je reč o raznolikosti, inovaciji i različitim formama koje povezuju sferu kulture sa edukacijom, društvenim pitanjima, etničkim temama, medijima itd., civilni sektor je apsolutno značajniji.

8.1. Međunarodne mreže i partnerstva

Programe sa međunarodnim karakterom koje realizuju ustanove kulture čiji je osnivač grad Beograd karakterišu aktivnosti koje su sporadične, slučajne i u velikoj meri zavisne od podsticaja sa strane (inicijative često dolaze od stranih kulturnih centara, ambasada itd.). Dakle, uočava se nedostatak generalne strategije međunarodne saradnje grada Beograda, a zatim i izostanak bilo kakve koherentnosti u koncipiranju međunarodnih projekata na nivou svake pojedine ustanove. Stoga je neophodno da se utvrde: ciljevi međunarodne saradnje, prioritetna područja u ostvarivanju saradnje, prioritetni metodi saradnje. Tako napisan program morao bi da postane dostupan svim gradskim ustanovama kulture kao inspirativan dokument za razvoj njihovih sopstvenih koncepata međunarodne saradnje.

Tokom 2002. godine, najznačajniji projekat u oblasti međunarodne saradnje bio je „Dani kulture u Beču” – prvo zvanično predstavljanje beogradske umetničke scene u poslednjih 12 godina. Projekat je realizovan u saradnji sa Odeljenjem za kulturu grada Beča, austrijskom asocijacijom „Kulturkontakt” i ambasadama (austrijskom u Beogradu i srpskom u Beču). Pored toga što je realizovan u jednom od najuglednijih izložbenih prostora Beča – „Kunsthale Karlsplac”, projekat je značajan i po tome što je dobio podršku predstavnika privrede – kompanije „Simens” u Beogradu i JAT-a.

23 Inicijator projekta je umetničko-produkcijska grupa „Noć muzeja”.

24 Kazamati vojnog muzeja (7.000 posetilaca), Prirodnjački muzej (5.500 posetilaca), Rimski bunar (6.000 posetilaca), Barutana (3.000 posetilaca), Muzej primenjene umetnosti (7.000 posetilaca), Konak knjeginje Ljubice (7.000 posetilaca), Muzej pozorišne umetnosti (4.500 posetilaca), Vukov i Dositejev muzej (4.500 posetilaca), Paviljon Cvijeta Zuzorić (3.500 posetilaca) i Manakova kuća (7.000 posetilaca). Prema: Izveštaju o realizaciji manifestacije „Noć muzeja 02”, Umetničko-produkcijska grupa „Noć muzeja”, 2005. godina (interni dokument).

Uspostavljanjem saradnje sa Gracom, koji je 2003. godine bio Evropska prestonica kulture, umetnička asocijacija „Remont” iz Beograda učestvovala je u projektu „Balkan konzulat” u Gracu. Iste, 2003. godine održani su „Dani Napulja u Beogradu” i Druga Dunavska međunarodna konferencija za umetnost i kulturu. U saradnji sa gradom Firenca (Italija) Sekretarijat za kulturu je predložio realizaciju projekta pod radnim nazivom „Muzej za decu i omladinu – Centar za muzejsku didaktiku”. Cilj projekta je osmišljena edukacija mlade muzejske publike i formiranje svesti o značaju kulturnih dobara.

Izuzimajući gostovanja pozorišta i pojedinih umetnika, čini se da Sekretarijat za kulturu ne koristi mogućnosti za ostvarivanje međunarodne kulturne saradnje sa gradovima sa kojima Beograd ima potpisane sporazume (Čikago, Atina, Rim, Berlin, Peking, Milano, Kijev, Moskva itd.).

U ovom domenu se gotovo nijedan instrument realizacije kulturne politike ne koristi aktivno (osim konkursa za projekte međunarodne saradnje).

9. Profesionalno i umetničko obrazovanje

Profesionalno obrazovanje u kulturi i umetnosti u gradu Beogradu razvija se na Univerzitetu umetnosti i nekoliko privatnih fakulteta. Univerzitet umetnosti školuje veliki broj stvaralačkih i menadžerskih profila, ali Srbiji i Beogradu nedostaju programi za školovanje kustosa, muzejskih pedagoga, muzejskih menadžera, muzičkih producenata, dizajnera svetla itd.

Pri Univerzitetu umetnosti pokrenut je i prvi interdisciplinarni program za školovanje menadžera u kulturi (na engleskom i francuskom jeziku), kao i program za dizajn scenskih događaja u javnom prostoru. Pored toga, Centar za profesionalni razvoj i konsalting Univerziteta umetnosti razvija veliki broj kurseva profesionalne edukacije (*fundraising*, marketing, strateško planiranje, timski rad, menadžment festivala i sl.), koji, kao izuzetak, finansira Skupštine grada (edukacija kadra nije prepoznata kao strateški prioritet), a po pravilu same institucije odlučuju da li i koga od svojih zaposlenih da usavršavaju. Nažalost, sam Sekretarijat za kulturu ne naručuje odgovarajuće programe obrazovanja, u odnosu na uočene probleme i prioritete kulturne politike (što je uobičajen svetski standard). Takođe, kadrovski potencijal kulture Beograda ne koristi se ni za „peer-group” učenje (kolegijalno učenje), nema ni programa staža (*internship*), vođenja (*coaching*) što su sve savremene metode profesionalnog razvoja, a koje omogućavaju i institucijama koje „vode” da se razvijaju kao i onima koje šalju

kadar na staž. Time bi matična funkcija ključnih ustanova mogla da se osmisli i razvije.

Umetničko obrazovanje nije deo gradske kulturne ili obrazovne politike. Kako umetničko obrazovanje u Srbiji u celini ne spada u domen kulturne, već obrazovne politike, a kako administrativni aparat Ministarstva prosvete nije prepoznao važnost ovog sektora ni nužnost specijalizacije administrativnog kadra u ovom domenu, to se ni u drugim odgovarajućim službama na nižim nivoima ovom pitanju ne poklanja gotovo nikakva – do statistička pažnja.

Grad Beograd ima 14 osnovnih muzičkih škola,²⁵ jednu baletsku, šest srednjih muzičkih, od kojih samo četiri imaju veći broj smerova (instrumentalne i teorijske), jednu srednju dizajnersku i jednu srednju baletsku školu. To je izuzetno skromna mreža zvaničnih institucija umetničkog obrazovanja, naročito kad su u pitanju osnovne muzičke škole čiji bi zadatak trebalo da bude muzičko obrazovanje širokog broja dece, a ne priprema talenata za buduće profesionalce (kako je nastava danas koncipirana).

Sekretarijat za kulturu vodi brigu samo o Centru za likovno obrazovanje „Šumatovačka”, ustanovi koja, pored škole likovnog izražavanja, ima zadatak da populariše likovne umetnosti (i upravo to je razlog zašto i dobija subvencije, a ne umetničko obrazovanje), i o Dečjem kulturnom centru (čiji je takođe jedan od zadataka i umetničko obrazovanje).

Drugi kulturno-obrazovni centri, čak i ako se bave umetničkim obrazovanjem, rade na tržišnim principima (čime se sprečava dostupnost stvaralačkim procesima velikog broja mladih). Zbog ovakve podelje nadležnosti, izostaje čak i odgovarajuća podrška grada razvoju infrastrukture umetničkog školstva (te tako kampus Univerziteta umetnosti i dalje stoji „prazan”).

Kadrovski umetnički potencijal Beograda nije dovoljno iskorišćen za razvoj publike u okviru projekata umetničkog obrazovanja, ni u mreži obrazovnih, ni u mreži kulturnih institucija. Umetnici svojom inicijativom razvijaju obrazovne programe, koji moraju biti profitabilni da bi ih ustanove kulture prihvatile u svojim prostorima. Ne postoji ni mogućnost konkurisanja za javne fondove, niti kontrola kvaliteta takvih „privatnih” umetničkih škola.

25 Što znači da ima opština bez ijedne muzičke škole (Barajevo, Surčin, Obrenovac...).

10. Amaterizam

Kulturna politika i podrška razvoju amaterizma u Beogradu menjala se tokom devedesetih godina. Od aktivne politike podrške početka devedesetih, vođene preko Saveza KUD-ova Beograda, koji je svoju aktivnost video pre svega na festivalima i manifestacijama (Beogradski festival amaterskih pozorišta: PAP, Festival „Amateri svome gradu”, Festival recitatora, Festival beogradskih amaterskih horova, Likovni salon amatera, Smotra dečjih ansambala narodnih igara i dr.).

Broj amaterskih umetničkih grupa se smanjuje. Prema statistici iz 2000. godine, postoji 300 hiljada amatera uključenih u grupe, kao što su pozorišta, horovi, muzičke grupe, folklor itd. Možemo reći da je kompletan amaterski umetnički sektor u „tranziciji” zbog činjenice da se neke od amaterskih grupa kvalifikuju da postanu profesionalne, na primer, horovi i folklorne grupe. Pojedine grupe okupljaju zaista samo amatere bez velikih umetničkih ambicija. Čak je i Savez amatera 1998. planirao osnivanje agencije za marketing, pokušavajući (bezuspešno) da ostvari tranziciju ka tržišnoj ekonomiji (ne menjajući pri tom sadržaje i načine rada).

Kako mnoga od amaterskih kulturno-umetničkih društava poseduju radni prostor i administrativno osoblje, i u mnogome zavise od javnog finansiranja, to ih čini sličnim ustanovama kulture, a kako se za njihov rad ne uspostavljaju jasni (međunarodni) kriterijumi delovanja (iako oni postoje u amaterizmu i vezani su za inkluzivnost, participativnost, odgovornost prema zajednici itd.), to njih karakteriše sklerotizacija i rutinizacija delovanja.

Najnovija politika Ministarstva kulture Srbije ističe značaj amaterskog pokreta, pa je povećana finansijska podrška za amaterske festivale i manifestacije. Republička unija amaterskih udruženja ponovo dobija državne subvencije. Grad Beograd finansira glavne amaterske ansamble (više od 20 njih, većinom horove i folklorna društva) i njihova putovanja u inostranstvo, kao i sedam radnih mesta. Istovremeno, daje se i materijalna podrška Savezu KUD-ova Beograda (u 2003. godini ukupno 16 miliona dinara, u šta nije uračunata dotacija „Dadovu” i nizu drugih projekata amatera ili profesionalaca za rad sa amaterima). Tako da sami sadržaji, i suštinski razlozi postojanja amaterizma, izmiču pažnji te se u ovom sektoru praktično podržavaju horovi i folklori koji bi mogli da imaju profesionalni status, te administracija koja nema dovoljno znanja i sposobnosti za razvoj novih oblika i metoda rada.

Zaključci o razvojnim implikacijama tekuće kulturne politike

Sinergija između *izabраниh vlasti* (vlade i njene osnovne ideologije), *ekspertskog znanja* (javne i privatne ustanove kulture) i *društveno-odgovornih snaga* (nevladin sektor) uspostavlja se sporadično i ne dovodi do preciznog definisanja prioriteta i strategija kulturne politike.

Što se bude postizao veći stepen demokratije, to će se više primenjivati meritokratski princip, zajedno sa delegiranjem odgovornosti (*arms length principle*). To znači da će ekspertna tela i mišljenja profesionalnih zajednica dobijati na značaju, dok će manje moći ostajati u rukama ministarstava i drugih organa javne vlasti.

Bez učešća civilnog društva i njegovog uticaja na javne politike, u bilo kojoj zemlji, ne bi mogle biti uzete u razmatranje želje i interesi osoba sa posebnim potrebama. Da privatni sektor nije „forsirao” „proizvodni” pristup u umetnosti, koliko bi manja bila dostupnost umetničkih dela širokoj javnosti? Čak i spektakularizacija, koja je u teoriji obično smatrana negativnom vrednošću, može dovesti do značajnih projekata poput „Noći muzeja”. Ma koliko se takvi projekti sa stanovišta muzeologije i kulturologije mogu smatrati naučno beznačajnim, oni otvaraju vrata novim publikama kojima nedostaje kulturni kapital i koje obično ne čine publiku kulturnih događaja.

Ti doprinosi su najvidljiviji kada se porede kulturne politike zemalja u kojima su sva tri sektora nejednako razvijena. Tako, u onima u kojima nema civilnog društva (najčešće nedemokratske države trećeg sveta) obično nedostaju instrumenti kulturne politike kojima se podstiču participativni procesi u kulturi, a u zemljama bez privatnog sektora umetnička produkcija je u rukama države i stoga nema ni sposobnosti ni marketinških znanja kojima bi se mogla uključiti u svetsko tržište kulture.

Dakle, kulturne politike moraju biti stvarane i vođene u dijalogu sva tri sektora, a ne nametnute odozgo, čak i kada njeni instrumenti mogu delovati kao savršena rešenja za određene probleme zemlje. Programaska politika (policy) ne može da postoji sama po sebi – ona zahteva ne samo instrumente javnog sektora, već i implementatore u stručnom polju, poednako u svim sektorima. Odgovornost je javnih vlasti da to prihvate, te da takve sadržaje i modalitete ugrade u procedure stvaranja, vođenja i realizovanja kulturne politike i prakse.

Glavne snage i potencijali kulturnog sektora su:

1. Postojanje novih tipova kulturnih institucija i alternativnih kulturnih prostora (infrastrukture) kao platforme za nezavisne kulturne inicijative (održivost i opstanak takvih institucija neizvestan je bez pomoći stranih donatora);
2. Inovativni, interdisciplinarni i smeli umetnički projekti (zavise od stranih grantova i subvencija);
3. Umetnički potencijal – brojni umetnici priznati su na evropskoj i svetskoj umetničkoj sceni (Milica Tomić, Biljana Srbljanović, Mrđan Bajić, Stefan Arsenijević...) i visokostručni kadar u kulturi (muzeolozi, arhivisti, bibliotekari, menadžeri...);
4. Regionalna saradnja i aktivnosti u okviru evropskih kulturnih mreža; NVO sektor razvio je veliki broj programa interkulturalnog dijaloga, partnerstava i koprodukcija (Remont, TKH, YUSTAT itd);
5. Razvijeno je znanje, kao i novi metodi i tehnike edukacije iz oblasti art menadžmenta – strateško planiranje, evaluacija, menadžment projekta, biznis planovi za održivost projekata, interdisciplinarno partnerstvo (turizam, poljoprivreda, ekologija itd)²⁶;
6. Nova generacija preduzetnika u kulturnim industrijama/sektoru – privatni sektor čiji je opstanak održiv, iako i dalje nedostaju najvažnije forme podrške (npr. Agencija za razvoj kreativnih industrija Beograda);
7. Pokretanje debata o kontroverznim temama kulturne politike, naročito u okviru brojnih kulturnih časopisa i publikacija („Kultura”, „Teatron”, „Ludus”, „Art context”) – generalno podignut nivo znanja i kompetencija stručne javnosti po pitanjima kulturne politike.

Glavni problemi koje treba rešavati

1. Nedovoljno razvijen model kulturne politike i administrativnog menadžmenta u skladu sa savremenim demokratskim standardima (javno poznati kriterijumi za izbor i imenovanje rukovodećeg kadra u kulturi, za ocenu rada ustanova i sl).
2. Nedostatak istraživanja u domenu kulture i nemogućnost vođenja kulturne politike zasnovane na činjenicama (*evidence based cultural policy*), evaluacionim analizama, te adekvatnoj statističkoj osnovi.

²⁶ Interesantno je da se ovo znanje više izvozi nego što se primenjuje u zemlji: još 1996. Soros fond je organizovao seminar obuke za art-menadžere iz cele istočne Evrope upravo u Beogradu, Centralnoevropski univerzitet u Budimpešti prihvatio je letnju školu inovativnih kulturnih politika i menadžmenta koju su vodili kadrovi iz Beograda, a Evropska mreža centara za obuku menadžera i administratora u kulturi permanentno ih koristi kao svoje eksperte.

3. Nedostatak opšte strategije razvoja grada, u okviru nje strategije razvoja kulture, te diversifikovanih razvojnih projekata svake pojedine beogradske opštine (različiti pristupi za gradske, prigradske, seoske i „nezavisne gradove” poput Mladenovca, Lazarevca...).
4. Izostanak saradnje različitih nivoa vlasti (Ministarstvo – grad) i intersektorske kooperacije (povezivanje obrazovanja i kulture, kulture i turizma, kulture i biznisa, kulture i zapošljavanja itd.).
5. Neravnomerna distribucija mreže ustanova kulture i neravnomerna teritorijalna rasprostranjenost resursa u civilnom i privatnom sektoru (nema ni koncepta granskih mreža).
6. Nedostatna mreža umetničkih škola i izostanak sagledavanja postojećih umetničkih škola i fakulteta kao razvojnih potencijala grada.
7. Nedostatak institucija/platformi/resurs centara vezanih za podršku savremenim umetničkim formama – moderan ples, digitalna umetnost itd.
8. Potreba izrade platforme «politike sećanja» i strategija i očuvanje kulturne baštine grada (materijalne i nematerijalne).
9. Potreba inoviranja menadžmenta ustanova kulture javnog sektora («*leadership*», jačanje međunarodnih veza).
10. Nedovoljna definisanost razvojne festivalske politike (koncept «internacionalnosti» je različit od manifestacije do manifestacije, ciljevi: profesionalna evaluacija ili popularna manifestacija često u koliziji i sl.).
11. Nepostojanje stimulansa i olakšica za privatna ulaganja u razvoj kulturnih industrija i za preduzetništvo.
12. Nedostatak interesa i izostanak podrške vlasti za programe i politiku permanentne edukacije i profesionalnog razvoja (doobuka – stručno usavršavanje).
13. Nepostojanje stručnjaka u akademskom i u administrativnom svetu za pitanja umetničkog obrazovanja (*policy issues*).
14. Odsustvo jasnog koncepta o ključnim dilemama savremene kulture (kulturni diverzitet, globalizacija, kultura događaja, društvo spektakla, interkulturni dijalog, politika međunarodne saradnje itd.).
15. Izostanak aktivne (distinktivne) politike podrške razvoju civilnog sektora (posebno u odnosu na profesionalna umetnička udruženja i samostalne umetnike, kao i inovativnim i akcionim organizacijama...) – potreba preciziranja kriterijuma za finansiranje određenih tipova programa.

Preporuke za dalju demokratizaciju kulturne politike Grada

1. Uvođenje dugoročnog (četvorogodišnji ciklus) **strateškog planiranja**, koje bi obuhvatilo i procese evaluacije i kontrole kvaliteta rada.

2. Uvođenje „*radnih stolova*” kako bi se inicijativnost i odgovornost prenela u pravoj meri na sve aktere u kulturi (dosadašnji period, nažalost, pokazuje da se ne može očekivati samoinicijativa od ustanova i mreže zaposlenih kulturnih radnika i umetnika), i to na:
 - opštinski kolegijum (sa odgovornim licima beogradskih opština);
 - direktorski kolegijum (po sektorima, radi raspravljanja o ključnim pitanjima menadžmenta);
 - urednika programa sa Savetom za kulturu – u cilju raspravljanja mogućnosti uvođenja novih programa i metoda rada (posebno vezanih za marketing, razvoj publike, nove inicijative i sl.).
3. Stvaranje *sistema intersektorskog* povezivanja putem „radnih stolova” ili komiteta u kojima bi se ključna pitanja razvoja grada razmatrala sa stanovišta kulturne politike i prakse.

Preporuke koje bi bile usmerene ka Ministarstvu kulture morale bi početi sa zahtevom da se prihvati da je budućnost kulturnih politika u *integrativnim politikama*. Uspostavljanje novih modela *partnerstva* između javnog, privatnog i civilnog sektora prvi je zadatak kulturne politike na državnom nivou, koji podrazumeva uspostavljanje potpuno novog sistema – kako raspodele odgovornosti, tako i procesa kreiranja strategija i prioriteta, te načina odlučivanja u celini. Kulturna politika je suviše dugo bila aktivnost ostavljena uskim krugovima političara i administratora u javnom sektoru pod patronatom ministra za kulturu i ideologije partije koju on predstavlja.

Samo „podeljene/zajednički razvijane” (integrativne) politike su legitimne u savremenom svetu, i jedino uzajamna komplementarnost i međusobno „obogaćivanje” istraživačkog područja i područja kreatora kulturne politike koji dolaze iz sva tri sektora mogu biti od koristi za stvaranje novih, demokratskih standarda u procesu donošenja novih programskih politika.

Literatura i izvori:

- Dragičević Šešić Milena: Kulturna politika, Institucionalni sistem i trendovi u umetnosti, Srbija između prošlosti i budućnosti, Dušan Janjić, Beograd: Forum za etničke manjine, 1997.
- Dragičević Šešić Milena: Kulturne politike u centralnoj i istočnoj Evropi .Bukurešt: Revija 22/2001. <http://www.encatc.org/downloads/Cultural%20policies%20ES-Europe.pdf>
- Đukić Dojčinović Vesna: Kulturne politike Srbije 1989-2001, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 2003. <http://www.policy.hu/djukic/policy.htm>
- *EUROCULT21 COMPENDIUM*, Urban Cultural Policies Profiles, 2004. www.eurocult21.org
- Grupa autora : Modeli i instrumenti kulturne politike grada Beograda. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 2003.
- Jovičić Svetlana, Mikić Hristina: Kreativne industrije u Srbiji, British Council, Beograd, 2006.
- Mikić Hristina: Finansiranje kulture – komparativna analiza, magistarski rad, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.
- *Index smena i zabrana*, Radio B92, Beograd 1994.
- Izveštaj o realizaciji programa ustanova i organizacija u oblasti kulture za 2000, 2001, 2002, 2003, 2004 i 2005. godinu (radni materijal).
- Odluka o stalnim manifestacijama u oblasti kulture od značaja za grad Beograd», *Službeni list grada Beograda* br. 7/03 i br. 33/03.
- Odluka o završnom računu budžeta grada Beograda za 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, godinu, *Poslovník Skupštine grada Beograda*
- Rešenje o obrazovanju Komisije u oblasti kulture”, *Službeni list grada Beograda* br. 14/04 i br. 30/04
- Statistički godišnjak grada Beograda 2004, Statistički godišnjak Republike Srbije 2005. godina.
- UNESCO -ENCATC Survey on Cultural Management Teaching in the Region <http://www.encatc.org/downloads/Survey.pdf>

Milena Dragičević Šešić, Hristina Mikić, Svetlana Jovičić
STRATEGIC ANALYSIS OF BELGRADE CULTURAL SYSTEM

Summary

In 2006 the City of Belgrade established the new Commission for strategic planning and started to develop the Strategy of Belgrade's development. As the key partner on this project, PALGO center gathered the team of independent experts who have compiled the strategic analysis of all city subsystems named "The report on the current state of the city of Belgrade". This paper is part of this wider analysis and it relates to the Belgrade's cultural system. It gives detailed remarks on the model of cultural policy (administration, priorities and goals of the Belgrade's cultural policy), and analyses all aspects of cultural system – trends, financing, the scope of cultural programmes, cultural participation, employment, the position and social support for the artists, cultural infrastructure, international cooperation, education and vocational training, amateurism and similar. According to the perceived and stated strengths, weaknesses and potentials of the cultural sector, the paper gives the recommendations for future democratization of the Belgrade's cultural policy.